

100 sociologických publikací 1990-2001

Cílem této rubriky je doplnit obraz vývoje české sociologie po roce 1989 přehledem knižní produkce českých sociologů. Odpovídá postsocialistické situaci české sociologie jako disciplíny nově se konstituující a dohánějící světový vývoj posledních desetiletí, že mezi knižními tituly je dosti velký podíl prací přehledových a že větší část původních monografií se věnuje problému transformace české společnosti. Tato tendence se promítla i do složení titulů v naší rubrice. Jejich výběr byl v zásadě veden trojí snahou: 1. připomenout všechny důležitější původní příspěvky k sociologickému poznání a práce přibližující českou sociologii sociologii světové kvalifikovaným uvedením do aktuálního stavu sociologických disciplín; 2. představit českou sociologii let 90. jako obor obsahující pluralitu paradigmat, uvědomující si praktický rozměr sociologického zkoumání a směřující k větší integraci s příbuznými sociálněvědními a humanitními obory; 3. nepřímo identifikovat ohniska zájmu českých sociologů, a také pracoviště a týmy věnující se specifickým tématům a často vymezené i specifickým metodologickým krédem. Vzhledem k tomuto posledně uvedenému cíli, tj. zmapování aktivit českých sociologů přiblížením knižních výstupů těchto aktivit, jsou do rubriky zařazeny také sborníky příspěvků vykazující jednotný ediční záměr.

Do souboru anotací naopak nebyly zařazeny texty čistě učebnicového charakteru. Toto rozhodnutí vyvolalo problém rozlišení „čisté“ učebnice od přehledové práce. Rozlišení nakonec bylo poněkud svévolně založeno na deklarovaném záběru knihy, zda totiž jde o úvodní seznámení se sociologií, nebo zda jde o práci podávající detailnější přehled o některé sociologické disciplíně nebo tématu a reflexi jejích novějších výsledků. Tak se stalo, že se do rubriky nakonec nedostaly obecné úvody do sociologie (jmenujme za všechny alespoň autory těch nejpopulárnějších: M. Dismana, J. Kellera a M. Petruska). Jiným svévolným, ale k redukci komplexity výběru přispívajícím rozhodnutím bylo anotovat pouze publikace, jejichž délka (po zaokrouhlení na desítky) dosahuje minima 100 stran.

Jedním ze záměrů této rubriky je poukázat na přesah české sociologie dvojím směrem: jednak k praxi, jednak k jiným společenskovědním a humanitním oborům. Proto byly mezi anotované tituly zařazeny publikace překračující oblast čisté sociologie směrem k dalším oborům (za všechny uveďme tyto: ekonomie, environmentalistika, historie, kriminologie, politologie, psychologie, sociální práce).

Výjimečně rozsáhlá rubrika anotací je také příležitostí, jak alespoň částečně napravit dluh *Sociologického časopisu* vůči těm autorům, jejichž práce nebyly v době svého vydání na jeho stránkách zrecenzovány nebo zanotovány. I tato rubrika si však je vědoma přinejmenším jednoho velkého dluhu: týká se publikací českých sociologů vydaných v cizích jazycích, tedy části jejich práce neméně významné než publikování v češtině. Tento deficit by měla napravit rubrika anotací v jednom z příštích čísel *Sociologického časopisu*.

Soupis 100 titulů samozřejmě českou sociologickou produkci nevyčerpává. Avšak úplný seznam knižních titulů v letech 1990-2001 (bez pracovních textů a studií) by zřejmě počet 100 o mnoho nepřesáhl. Bylo snahou redakce připomenout i publikace nám časově vzdálenější, tj. ty, které vyšly v prvních letech po pádu komunismu. Přesto poměr

titulů vydaných v první polovině mapovaného dvanáctiletí, tj. v letech 1990-1995, k titulům vyšlým v letech 1996-2001 činí 22:78. Třetina zanotovaných publikací vyšla v posledních dvou letech 2000 a 2001. Trend růstu je patrný a zdá se více než pravděpodobné, že pokus redakce *Sociologického časopisu* v roce 2014 o zmapování české sociologické produkce za uplynulých dvanáct let by byl úkolem mnohem náročnějším, než tomu bylo v případě soupisu tohoto.

Přehled sociologických publikací po roce 1989 doplňují další dvě podrubriky: výběr anotací *Sociologických/Pracovních textů* Sociologického ústavu AV ČR za poslední 3 roky a anotace posledních dvou sborníků Filozofické fakulty UK a *Sociálních studií* Fakulty sociálních studií MU Brno.

ms

Rok 1990

Ivo Možný: *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*

Brno, Blok 1990, 184 s.

Kniha se zabývá problematikou moderní evropské rodiny ze sociálního a historického hlediska. První část (*O rodině stále stejné a vždycky jiné*) seznamuje s demografickým a statistickým kontextem rodinného života v naší republice a shrnuje nejznámější demografické teorie o historickém vývoji podob evropské rodiny. Druhá část (*Smrt jako člen rodiny*) historicky tematizuje problematiku úmrtnosti v rodině a novorozenecké mortality. Třetí část (*O zesvětlitelské lásce manželské*) se věnuje vývoji představ o rodině od křesťanského ideálu až po moderní chápání, pozornost je věnována i modernímu pojetí manželské lásky a sociálnímu významu sexuality. Čtvrtá část (*Profesionalizovaná intervence do manželského konfliktu – poradenský paradox*) opouští teoretický a abstraktní způsob výkladu a sociologicky zkoumá fenomén profesionalizované intervence do manželského konfliktu ze strany institucionalizovaných manželských poraden a jeho důsledky. Pátá část (*Patriarchát, Muž v rodině a problémy feminismu*) se věnuje patriarchálním modelům chování v moderní rodině, roli muže v ní a problematice feminismu. Šestá část (*Rodina mezi přírodou a kulturou – sociobiologická perspektiva*) zkoumá fenomén moderní rodiny z biologizujícího úhlu pohledu. Závěrečná část (*Cesty k budoucnosti rodiny*) se věnuje prognóze dalšího vývoje moderní evropské rodiny.

pj

Rok 1991

Jaroslav Kapr: *Co je to demokracie*

Praha, Sociologické nakladatelství 1991, 98 s.

Práce, psaná formou esejistických úvah a reflexí, se zabývá úvodem do teorie demokracie. Centrální osou výkladu je problematika demokracie jako způsobu rozhodování, práce tvoří jakási prolegomena do demokratického způsobu myšlení. Dalším jednotlivým tématem knihy je proces občanské participace jako základní rys demokracie. První část se zabývá výkladem základních pojmů spjatých s existencí demokracie: industriální společností a jejími proměnami, profesionální organizací jako reprezentativním útvarům industriální společnosti, informační společnosti a jejími obecnými principy. Stručně je analyzován i kontext těchto pojmů. Druhá část vykládá klíčový pojem demokracie (se základním rozlišením demokracie jako určitého typu institucionálního uspořádání státního celku a demokracie jako mechanismu rozhodování). Jsou rozebírány i související pojmy reprezentace a volby, a binární dvojice pojmů strana vs. zájmové skupiny a menšina vs. většina. Třetí část rozebírá obecný princip participace na moci, participace na procesu rozhodování a fungování účastnické demokracie. Závěrečné shrnutí sumarizuje obsah knihy a načrtává rozdíly mezi parlamentní (zastupitelskou) a účastnickou (přímou) demokracií. pj

**Ivo Možný: Proč tak snadno... Některé ro-
dinné důvody sametové revoluce**

Praha, Sociologické nakladatelství 1991
(2. vydání 1999), 139 s.

Ivo Možný, specialista na oblast sociologie rodiny, formuluje v sociologickém eseji hypotézu, jaké mohly být sociální příčiny politického zvratu v Československu na konci roku 1989. Soustřeďuje se na fakt, že ve srovnání se zeměmi středovýchodní Evropy došlo ke zvratu relativně pozdě a rovněž na tvrzení, že se tento zvrat odehrál rychle a hladce. Pokouší se identifikovat jeho příčiny zaměřením pozornosti na otázku, jak jedinci – respektive rodiny – vnímali a hodnotili československou společnost, jejíž součástí byli. Autor chápe společnost jakožto společnost rodin „vzájemně propojených, překrývajících se a hierarchizovaných v klientele“ (s. 49, pozn. 7). Kapitoly jsou nazvány: 1) *Proč tak pozdě?* 2) *Jak to, že tak hladce?* 3) *A co dál?* V první kapitole autor konstatuje, že „(...) také disidenti byli jen ‚jiné rodiny‘. A z hlediska tradičních nositelů zdravého rozumu nebyly to rodiny nijak mimořádně důvěryhodné“ (s. 49), přičemž možných příčin této nevysoké důvěryhodnosti zde shledává vícero. Ve druhé kapitole upozorňuje na klesající únosnost existující podoby fungování společnosti a její stratifikace a na skutečnost, že stav společnosti byl vnímán jako neúnosný příslušníky sociálních skupin statusově a pravděpodobně i svými zájmy od sebe dosti odlišných. Příčiny hladké změny politického režimu zde autor souhrnně vysvětluje v sedmi hypotézách. Ve třetí kapitole autor konstatuje *deficit vzájemné důvěry* a společenské ztráty z toho plynoucí. Vzájemnou důvěru považuje za podstatný faktor napomáhající prosperitě společnosti. Druhé vydání knihy je doplněno novou předmluvou nazvanou *Co jsme před deseti lety nevěděli*. Zde se autor opětovně zamýšlí nad problémem míry, respektive kvality *důvěry* a individuální *odpovědnosti* ve společnosti a rovněž nad ‚hladností‘ přechodu mezi politickými režimy.

ak

Ivo Možný, Petr Mareš (eds.): Nezaměstnanost – nizozemská zkušenost československá realita

Brno, Masarykova univerzita 1991, 152 s.

Tento sborník shrnuje přednášky z mezinárodní konference uspořádané v Brně v červnu 1991 za účasti českých i nizozemských odborníků jak ze sféry akademické, tak z ministerstev a úřadů práce. Zabývá se nezaměstnaností jako nově se vynořujícím problémem transformující se společnosti a konfrontuje ho s dlouholetou zkušeností s nezaměstnaností země se stabilizovanou tržní ekonomikou. První část sborníku tvoří příspěvky, které charakterizují problematiku nizozemského pracovního trhu, představují sociálně-ekonomický a politický vývoj sociálního zabezpečení v Nizozemí a dotýkají se i problematiky dlouhodobé nezaměstnanosti a nové třídy deklasovaných (*underclass*). Další příspěvky seznamují s nizozemskými zkušenostmi se zprostředkováním práce, s činností odborů ve vztahu k politice zaměstnanosti a s hnutím místních iniciativ podporujících obecní rozvoj a rozšiřování pracovních míst. Druhá část sborníku analyzuje z různých aspektů problematiku nezaměstnanosti a trhu práce v Československu. Na úvodní příspěvek analyzující hospodářský vývoj a prognózy vývoje trhu práce navazují příspěvky zabývající se úlohou státu a koncepčními otázkami aktivní politiky zaměstnanosti a zejména rolí úřadů práce. Další příspěvky se zaměřují na sociální a demografické aspekty nezaměstnanosti a věnují se dopadům nezaměstnanosti na různé sociální skupiny, zvláště na ženy, sociálním problému spjatým s nezaměstnaností i postojům veřejnosti k těmto problémům. Dva závěrečné příspěvky popisují situaci na trhu práce a strategie úřadu práce v konkrétních lokalitách – v Brně a ve Zlíně.

jch

Jiří Vymazal: Koncepce masové komunikace v sociologii

Praha, Karolinum 1991, 120 s.

Tato práce podává přehled o základních koncepcích masové komunikace v sociologii 2. poloviny 20. století. Na analýzu těchto koncepcí navazuje stručný nástin systémového přístupu k masové komunikaci metodologicky akcentu-

jící analýzu obsahu komunikace. Výklad sleduje v základních rysech formování jednotlivých koncepcí v kontextu vývoje obecné sociologie i vývoje společnosti. V první části se autor zabývá formováním základních přístupů k masové komunikaci a charakterizuje pojetí masové komunikace z hlediska strukturálního funkcionalismu, symbolického interakcionismu a marxismu. V druhé části práce analyzuje systém masové komunikace a jeho prvky ve vztahu k sociálnímu systému a zdůrazňuje vztahy mezi sociální strukturou a masově komunikačním procesem. Dále se zabývá činností institucí komunikátora a výzkumy účinků působení prostředků masové komunikace a upozorňuje na nebezpečí manipulace veřejnosti masmédií. Pozornost věnuje také analýze obsahu komunikace, který je chápán jako objektivizovaný doklad sociálních vztahů. Jsou zde pojednány i funkce masové komunikace v procesu sociální a kulturní změny. V závěrečné části autor shrnuje hlavní rysy systémového přístupu k masové komunikaci. Vymezuje masovou komunikaci a její základní typy a charakterizuje strukturu masově komunikačního procesu a sociální funkce masové komunikace.

jch

i obecnější příspěvky s historickým a filozofickým zaměřením. Druhá část (*Paradigmata, teoretické koncepty a metodologie výzkumu*) řeší převážně teoretické a metodologické otázky spojené s výzkumem transformace společnosti. Třetí část (*Sociálně-ekonomické vztahy*) se zabývá ekonomickými dimenzemi transformace, čtvrtá a pátá část (*Další dimenze sociální stratifikace a Biosociální, etnické a sociálně prostorové vztahy*) se zabývají otázkami vzdělání, kvalifikace, životního stylu, byrokracie, politické kultury a demografickými a etnografickými aspekty transformačního procesu. Kromě samotných editorů J. Alana a P. Machonina patří k příspěvkatelům sborníku M. Tuček, L. Kalinová, M. Havelka, M. Petrusek, J. Kabele, J. Šanderová, P. Matějů, M. Boguszak, Z. Čermáková, J. Lauber, V. Trojan, P. Kuchař, J. Večeřník, Z. Miková, J. Vaníčková, V. Benáček, L. Brokl, J. Hudeček, O. Šmídová, T. Svítková, I. Bayer, A. Matějovský, E. Stehlíková, Z. Konopásek, J. Bunčák a M. Illner. Sborník je doplněn stručnou sumarizací v angličtině.

pj

Bohumil Geist: Sociologický slovník

Praha, Victoria Publishing 1992, 648 s.

Rok 1992

Josef Alan, Pavel Machonin (eds.): Jak se rodí sociologický výzkum (K problémům výzkumu transformace sociální struktury československé společnosti)

Praha, Karolinum 1992, 190 s.

Sborník příspěvků ze semináře, pořádaného v roce 1990 Fakultou sociálních věd UK, Sociologickým ústavem ČSAV, Institutem pro výzkum veřejného mínění a dalšími institucemi, se zabývá problematikou transformace sociální struktury československé společnosti. Seminář byl přípravnou fází projektu výzkumu této transformace, a jeho cílem bylo získat přehledné informace o soudobé teorii a metodologii výzkumu sociální struktury a mobility. Sborník proto obsahuje metodologicky i tematicky odlišné studie se společným zaměřením na problematiku transformačního procesu. Sborník je rozdělen na čtyři části. První z nich (*Historické souvislosti*) v několika příspěvcích mapuje výzkumy sociální stratifikace, které byly uskutečněny v minulosti. Její součástí jsou

Slovník obsahuje množství přehledných hesel, vysvětlujících pojmy používané v sociologii a příbuzných společenských vědách. Autor slovník koncipuje jako přehledný úvod do sociologické terminologie pro studenty, sociology i pracovníky blízkých oborů. Heslář obsahuje nejběžněji používané pojmy a pojmy tvořící základní pojmový aparát hlavních koncepcí a nejvýznamnějších teorií v sociologii i příbuzných disciplínách. Mezi tyto příbuzné disciplíny patří především sociální psychologie, sociální a kulturní antropologie, demografie a etologie. Jednotlivé definice syntetizují různá pojetí, přístupy a užití. Definice vystihují různé významy jednotlivých hesel a jejich proměnlivost u různých škol a autorů. Hesla jsou uváděna v české i slovenské podobě a jsou řazena abecedně, v případě složených slov substantivně. Rozsah a míra podrobnosti jednotlivých hesel odpovídá jejich závažnosti. Všechna jsou vedena snahou po jasné, srozumitelné a pregnantní formulaci. Méně významná hesla jsou zpracována stručněji, případně pouze s uvede-

ním nosného významu. V případě obsáhlejších hesel je na začátku nejprve informace obecnějšího charakteru. Po ní následuje výběr pojetí, přístupů a výměrů různých autorů, případně teorií či typologií, s cílem seznámit čtenáře s přehledem nejvýznamnějších přístupů různých škol, autorů a teorií. Na konci hesla je podán výměr autora slovníku, vytvořený na základě analýzy různých pojetí pojednávajícího jevu. Na konci slovníku je uveden obsáhlý (přes 70 stran) seznam české i zahraniční relevantní literatury. pj

Jan Keller: *Nedomyšlená společnost*

Brno, Doplněk 1998 (3. vyd.), 1995 (2. vyd.), 1992 (1. vyd.), 125 s.

Autor polemicky vystupuje vůči explicitnímu prezentování či přinejmenším implicitnímu sdílení 'faktu', že moderní společnosti fungují skutečně racionálně. Podle jeho názoru jsou jakožto racionálně a na základě racionálních principů fungující spíše *definovány*. I kdybychom však připustili, že fungují racionálně, přesto nefungují způsobem rozumným. Autor se soustředí na konfrontaci nezamýšlených důsledků či dysfunkcí s principy, které vycházejí z osvícenské víry v pokrok. V tomto kontextu analyzuje a místy i skepticky komentuje – kromě jiného – centralizaci státní moci v období od počátku novověku do současnosti, převládající způsoby socializace žáků školskými systémy (uvádí příklad frekventovaného označování 19. a 20. století v učebnicích dějepisu jakožto *věku rozumu*), roli v podobném smyslu antropologicky optimistických liberálních a socialistických politických ideologií nebo roli politiků a společenských vědců při uchovávání a šíření nekriticky zformulovaných idejí o moderní či současné společnosti. Po předmluvě následují kapitoly: *Úvodem: jde o rozum. Společnost zdvořilých byrokratů. Stát, který rozbil svůj základ. Společnost, která neví, co slaví. Homo sapiens a jeho rituály. Podivné osudy organizací. Společnost jako nezamýšlený důsledek*. K odstranění iluzí podobných těm o uspořádanosti a rozumnosti moderní společnosti může být prvním krokem „jedině uvědomění si, že idea rozumnosti společnosti nevzniká z ničeho a nevynořuje se náhodou právě ve století osvícenců (...) vzniká v důsledku těch

změn, které úzce souvisí s centralizací moci, s násilným překonáváním dřívější roztržitostí, s unifikací společnosti, s přechodem k rozhodování z jediného centra a podle jednotných měřítek“ (s. 13-14). ak

Pavel Machonin: *Sociální struktura Československa v předvečer Pražského jara 1968*

Praha, Karolinum 1992, 118 s.

Studie podává analýzu sociální struktury československé společnosti v roce 1967 jako příspěvek k hlubšímu porozumění sociálních příčin událostí v Československu roku 1968. Využívá výsledků výzkumu sociální mobility a diferenciace československého obyvatelstva Mikrocensus 1967, který realizoval tým sociologů pod autorovým vedením. První kapitola, *Determinační faktory sociálních změn šedesátých let*, podává přehled vlivů vedoucích k radikálním změnám československé společnosti sledovaného období. Kapitola *Základní poznatky o jednotlivých sociálních charakteristikách obyvatelstva* shrnuje údaje o etnické a generační struktuře, postavení žen, sociálních aspektech prostorového rozmístění obyvatelstva, odvětvové profesionální struktuře, vzdělanostní úrovni, vertikální diferenciaci profesí, prestiží povolání, životním stylu a úrovni spotřeby. Čtvrtá kapitola, *Souhrnný pohled na sociální strukturu před lednem 1968*, ukazuje, že struktura československé společnosti v roce 1967 neodpovídala oficiální doktríně neantagonistických tříd, ale objevovaly se v ní rysy sociální stratifikace a statusové konzistence, byť ještě nepříliš vyhraněné. Poslední část, *Možné tendence dalšího vývoje a sociální síly zainteresované na jejich realizaci*, identifikuje zdroje sociální podpory dvěma možným scénářům dalšího vývoje české společnosti na konci 60. let: příjmově zvýhodněné méně kvalifikované části všech socioprofesionálních skupin byly oporou byrokratického egalitarismu, zatímco alternativu politické demokracie a ekonomické reformy podporovala relativně vzdělanější část společnosti. Avšak, jak autor uzavírá, historický vývoj nedal reformnímu hnutí příležitost se projevit (s. 102). Součástí knihy je shrnutí v angličtině. mj

Miloslav Petrusek: *Alternativní sociologie*

Praha, Klub osvobozeného samizdatu 1992, 224 s.

Studie s podtitulem *Úvahy o smyslu sociologie v nealternativní společnosti* vyšla již v roce 1986 v samizdatové podobě pod názvem *Alternativa*. Jak ve předmluvě z roku 1991 uvádí autor, zájem motivujícím vznik práce bylo porozumět osudu československé sociologie i společnosti 70. a 80. let skrze hledisko filozofie a sociologie vědy. Jeho úvahy měly připravit filozofickou a metodologickou půdu na ideologickém diktátu nezávislé alternativní sociologie. V první kapitole, *Stav věci: monolitismus proti alternativám*, autor rozlišuje dvě polohy oficiální sociologie, a to ideologizovanou teoretickou sociologii (O-sociologii) a kvantitativní sociologii empirickou (S-sociologii). Ukazuje, že tyto odrůdy sociologie se liší svým normativně-etickým založením od sociologie alternativní, jejíž základní obrysy autor na programové úrovni načrtává. Druhá kapitola, *Paradigmata a pluralismus: sociologie očima filozofie vědy*, podrobuje kritice obě verze oficiální sociologie z hlediska soudobé teorie vědy (Kuhn, Feyerabend, Popper) a věnuje se problémům objektivnosti světa, plurality optik, práva na vlastní vidění i dilematu sociálních rolí sociologa a problému tzv. angažovanosti. Následující kapitola, *Poznání a zájem: ideologie bez konce*, poukazuje na neslučitelnost oficiální sociologie s kritérii vědeckosti vyznačenými teorií vědy a demaskuje ji jako naskrze zideologizovanou, hodnotově závislou a politicky zmanipulovanou. V závěrečné kapitole, *Chvála různorodosti: světový názor, sociologie a morálka*, autor vyvrací mýtus vědeckosti světónázoru předkládaného oficiální ideologií a upozorňuje na nutnost historického a filozofického rozměru alternativní sociologické analýzy. mj

Rok 1993

Jiří Buriánek: *Systémová sociologie: problém operacionalizace*

Praha, Karolinum 1993, 136 s.

Studie se zabývá problémem operacionalizace na pozadí sporu kvantitativní a kvalitativní sociologické tradice. V první kapitole autor

přibližuje vývoj neopozitivistického pojetí operacionalizace – operacionální definice v teorii vědy, koncepci operacionalizace u P. F. Lazarsfelda, dimenzionální analýzu H. L. Zetterberga, problematiku stanovení indikátorů. V kapitole *Námítky* autor představuje různé podoby kritiky pojmu operacionalizace: symbolický interakcionismus (H. Blumer), fenomenologii (A. Schütz), etnometodologii (H. Garfinkel), hermeneutiku (J. Habermas) a interpretativní sociologii (T. Luckmann). Pojednává také kompromisní koncepcí sociální struktury A. Giddense. Kapitola *Systémové dilema* se zabývá obtížemi spojenými s uplatněním konceptu operacionalizace v rámci strukturně funkcionalistického a neopozitivistického proudu sociologické teorie, zejména problémem modelování systému a problémem výběru objektu výzkumu. V následujících kapitolách se autor pokouší předestřít verzi systémového paradigmatu operacionalizace odolnou vůči kritickým námítkám kvalitativních sociologů. Tento pokus se dotýká způsobů provedení operacionalizace, výběru indikátorů, kategorizace a rovin standardizace. Teoretická východiska i konkrétní příklady vedou k reflexi otázek validity a stability zjištění, standardizace ukazatelů, možností sekundární analýzy a aplikací. V závěrečném shrnutí se autor vyslovuje pro širší chápání pojmu operacionalizace zahrnující jak vymezení zkoumaného problému, tak i kódování. mj

Hynek Jeřábek, Jiří Remr (eds.): *Klasické sociologické výzkumy*

Praha, Institut sociologických studií FSV UK 1993, 148 s.

Tato monografie kolektivu autorů pojednává o počátcích institucionalizace sociologických empirických výzkumů a podává ucelený přehled o výzkumech, které tvoří klasický odkaz sociologického výzkumného snažení ve světové sociologii v první polovině 20. století. Dvě úvodní kapitoly nastiňují počátky rozvoje sociologie jako teoreticko-empirické vědy v Německu, které byly spjaty se Společností pro sociální politiku a se jménem M. Webera a počátky americké empirické sociologie spojené s tzv. Chicagskou školou. Třetí kapitola otevírá dějiny velkých výzkumných projektů pojednáv-

ním o výzkumu Polského sedláka v Evropě a v Americe W. I. Thomase a F. Znanieckiho. Ve čtvrté a páté kapitole jsou představeny klasické výzkumy komunit: případová studie typického amerického města Middletown manželů Lyndových a studie nezaměstnané komunity v rakouském Marienthalu na počátku 30. let P. F. Lazarsfelda, H. Zeisela a M. Jahodové. Výzkumné práci P. F. Lazarsfelda a jeho přínosu je věnována samostatná kapitola. Další kapitola se zaměřuje na výzkum Street Corner Society W. F. Whyta. Osmá kapitola stručně popisuje přístupy a historii rozsáhlé studie o americké armádě v období druhé světové války nazvané Americký voják. Mezi klasické výzkumy, o kterých pojednává tato práce, patří i výzkum People's Choice týmu P. L. Lazarsfelda, zkoumající vývoj volebních preferencí v prezidentské kampani v roce 1940. Poslední kapitola přibližuje případovou studii byrokratické instituce P. M. Blaua. jch

Oldřich Matoušek: Rodina jako instituce a vztahová síť

Praha, Sociologické nakladatelství 1997
(2. rozšířené vyd.), 1993 (1. vyd.), 144 s.

Kniha je přehledovou prací určenou studentům humanitních oborů, především sociální práce. Její druhé vydání je rozšířeno a výrazně přepracováno. Autor vychází z předpokladu nepostradatelnosti rodiny „v každém typu společnosti i v každém typu práce s lidmi, ať ji provádí erudovaný specialista nebo zaškolený dobrovolník“ (s. 7). V publikaci podává přehled kulturní historie rodiny jako sociální instituce, výklad psychologického pojmosloví a metod sloužících k popisu současné rodiny a v závěrečné části prezentuje přehled rodinných problémů, s nimiž se setkává praktik působící v oblasti sociální práce či ve sféře zdravotnické, psychologické nebo pedagogické. Po úvodních částech následují kapitoly: 1) *Biologické základy rodiny*. 2) *Kulturní historie rodiny*. 3) *Hodnotový a politický kontext rodiny*. 4) *Vývojový cyklus západní rodiny*. 5) *Vztahy a procesy v rodině*. 6) *Profesionální práce s rodinou*. 7) *Klinické rodiny*. 8) *Etnicky odlišné rodiny*. 9) *Idea funkce rodiny*. 10) *Cvičení jako epilog*. V rámci cvičení je referováno o knize americké psycholožky Suzan Forward

Toxičtí rodiče a následují možné otázky k diskusi nad záměrem a rysy zpracování problému v této knize. Matouškovu práci zakončuje *Slovníček používaných pojmů a Literatura doporučená k dalšímu studiu*. Těžištěm knihy jsou dle autora (viz s. 7) oddíly zaměřené na přípravu k praktické práci s rodinami. Úvodní části knihy oproti tomu upozorňují na existenci biologického, historického a společenského kontextu, „v němž se každý praktik nevyhnutelně pohybuje, a který je proto dobré reflektovat“ (s. 7). ak

Miloslav Petrusek: Teorie a metoda v moderní sociologii

Praha, Karolinum 1993, 204 s.

Soubor devíti statí z let 1982-1992 spojuje ústřední zaměření na teoretické a metodologické otázky moderní sociologie, které však nikterak nevylučuje jejich velké tematické rozpětí. To sahá od seznámení se sociologickými směry nepříliš reflektovanými v našich zemích v době prvního publikování studií (*Úvodní do interpretativní sociologie*) přes čistě metodologické otázky (*Operacionalizace a filozofie empirického výzkumu, Spor o kvalitativní analýzu a kritika počítačové sociologie*) až k tematizaci problémů s širším filozoficko-kulturním přesahem. Tyto problémy jsou reflektovány převážně esejistickou formou se zřetelným příklonem k interpretativnímu směru v sociologii. Teoretickovědní přesah nalezneme ve statí *Paradigmatická struktura moderní sociologie*, obecně filozoficko-teoretickovědní otázky řeší *Princip komplementarity a problém tolerance v sociologii*, prognostický rozměr sociologie je zkoumán ve statí *Předvídaní v sociologické teorii*. Otázka vědecké komunikace a hermeneutické rozměry sociologie jsou pak problematizovány ve dvou nejobsáhlejších statích *Jazyk empirického výzkumu a Porozumění a interpretace v sociologii*. Všechny statí spojuje značný mezioborový přesah, nejvíce do filozofie, lingvistiky, antropologie a literatury, ale v knize nalezneme i konotace s kybernetikou, teoretickou fyzikou a teorií vědy. Závěr knihy tvoří novější stať *Antinomie sociologického rozumu*, která, podněcena postmoderní výzvou zavedeným vědeckým paradigmátům, zkoumá otázku možností a hranic sociologického

kého poznání. Stati byly poprvé publikovány samizdatově či polosamizdatově, kniha je doplněna ediční poznámkou. *pj*

Miloš Večeřa: Sociální stát. Východiska a přístupy

Praha, Sociologické nakladatelství 1996
(2. upravené vyd.), 1993 (1. vyd.), 112 s.

Publikace je přehledovou prací vykládající pojem a problém sociálního státu a vývoj jeho chápání, a sice jak ve filozofickém tak i v sociotechnickém smyslu. Výklad se týká – kromě jiného – hranic a možností sociálního státu. Autor upozorňuje, že teorie sociálního státu, jakožto teorie výrazně interdisciplinární, v sobě integruje poznatky zejména sociologie, právní vědy, ekonomie, politologie a sociální filosofie. „Ve studovných univerzitních knihoven (v Nizozemí – pozn. aut. anotace) je tomuto tématu věnován počet titulů srovnatelný s celými vědními obory“ (s. 7). Autor věnuje značnou pozornost krizi sociálního státu v ekonomicky vyspělých zemích od 70. let, kterou zkoumá na pozadí vývoje interakcí mezi reflexemi sociální, ekonomické a politické reality (na straně jedné) a tvorby konceptů sociálního státu (na straně druhé). Poukazuje na existenci ostrých diskusí „o účelnosti, podobě a perspektivách sociálního státu, která se promítá i do praxe sociální politiky. Teoretikové sociálního státu se shodují pouze v názoru, že „současný kapitalismus vyspělých států existuje v podobě sociálního státu“ (s. 9). Ovšem stejně znějícímu pojmu sociální stát jsou podle autora přikládány podstatně odlišné obsahy. Části knihy jsou strukturovány následovně: 1) *Stát a společnost* (včetně kapitoly *Pojem státu*). 2) *Vymezení sociálního státu* (včetně kapitoly *Vymezení pojmu sociální stát*). 3) *Základní východiska a přístupy k sociálnímu státu*. 4) *Vznik, vývoj a typy sociálního státu*. 5) *Podstata sociálního státu*. 6) *Obsah sociálního státu*. 7) *Závěr* (Zahrnuje dvě kapitoly: *Konec sociálního státu?*, *Sociální stát v postkomunistických státech*). Následují Seznam tabulek, *Literatura* a *Slovníček použitých pojmů*. *ak*

Rok 1994

Vladimíra Dvořáková, Jiří Kunc: O přechodech k demokracii

Praha, Sociologické nakladatelství 1994, 156 s.

V českém prostředí jde o první knižně vydanou studii seznamující čtenáře s problematikou (hlavně však s „klasickými“ tématy diskusí) *tranzitologie* – politologické disciplíny zaměřené na zkoumání změn (*přechodů*) mezi kvalitativně odlišnými politickými režimy a politickými systémy v průběhu času a také časovou dynamikou těchto změn. Kniha je v první řadě rekapitulací jednak různých teoretických přístupů a jednak vybraných diskusí proběhlých mezi specialisty a současně seznámením se stanovisky samotných autorů této studie k některým z prezentovaných problémů. Konkrétněji se jedná například o otázky, nakolik je vhodné užívat výrazu „*přechod k*“ (nějak) již blíže charakterizovanému politickému systému (jak je ostatně zformulován název knihy), jestliže budoucnost je vždy nejistá, a zda je vhodné vytvářet kýženou demokracii nedemokratickými prostředky. Autoři zdůrazňují křehkost pravidel interakcí mezi politickými aktéry (či – širše pojato – mezi sociálními aktéry) v období systémové změny. Původní „stará“ pravidla nejsou již důsledně uplatňována a nová se teprve neformálně utvářejí. nebo (formalizovanějšími způsoby) vytvářejí. Variety fakticky možných způsobů interakcí se v těchto obdobích dočasně zužují či – naopak – rozšiřují. Kniha obsahuje kapitoly: 1) *Jak se rodí demokracie?* 2) *Povaha odstraňovaného režimu*. 3) *Konec starého režimu*. 4) *Etapy přechodu k demokracii*. 5) *Co si počít s minulostí*. 6) *Místo tečky otazník (česko-slovenský)*. *ak*

Hana Librová: Pestří a zelení (Kapitoly o dobrovolné skromnosti)

Brno, VERONICA, Hnutí DUHA 1994, 218 s.

Autorka se snaží najít „konkrétní podobu ekologické naděje“ (s. 42) v situaci, kdy liberální a technokratické recepty jsou předurčeny k nezdaru, a nachází ji v proměně hodnotových orientací a alternativních životních způsobech, které identifikuje i v současné české společnosti. Stoupence ekologicky přijatelných životních způsobů rozlišuje na zelené, tj. ty, kteří „zá-

měrně a přímo se účastní ochrannářských a ekologických aktivit“, a pestré – „jejich život je ekologicky prospěšný zprostředkovaně, většínou nízkou úrovní spotřeby“ (s. 49). H. Librová sleduje změny v životním způsobu v západní Evropě související s přechodem k postmaterialistickým hodnotám, mj. v pojetí dopravy (nárůst popularity jízdních kol, vnímání automobilismu jako břemene), v upřednostňování „měkkého turismu“ oproti masovému cestování „tvrdého turismu“ a ve střídmosti v jídle (častější domácí příprava jídel). Zamýšlí se nad ekofeminismem, antropocentrickou a neantropocentrickou ekologickou etikou a nad vztahem judaismu a křesťanství k přírodě. Při analýze české společnosti autorka čerpá ze svého výzkumu dobrovolně ekonomicky skromných rodin (uvádí citace rozhovorů a fotografickou dokumentaci). Zjišťuje, že „ekologickou nadějí“ nepředstavuje jen poměrně uzavřená společnost ochránců přírody, tj. zelených, ale spíše skupina dobrovolně skromných, na nekonzumní hodnoty orientovaných „pestrých“. Závěrem zdůvodňuje nutnost ekologické etiky a navrhuje kompenzovat množství konzumovaných statků větším důrazem na formu, tj. společenskou etiku. Studie obsahuje shrnutí v angličtině. mj

Petr Mareš: *Nezaměstnanost jako sociální problém*

Praha, Sociologické nakladatelství 1998
(2. rozšířené vyd.), 1994 (1. vyd.), 172 s.

Jedná se o přehledový text seznamující čtenáře s příčinami, formami a důsledky masové nezaměstnanosti v moderní společnosti. Publikace se věnuje způsobu, jakým nezaměstnanost ovlivňuje život jedinců i společnosti a rovněž strategiím, jakými se jedinci i společnost s tímto fenoménem vyrovnávají. Výkladová část začíná vymezením pojmů nezaměstnanost a nezaměstnaný, probírá různé typy nezaměstnanosti a vyjasňuje terminologii. Následuje rekapitulace přístupů k nezaměstnanosti v liberalismu, marxismu, keynesiánství a monetarismu a historický přehled vývoje nezaměstnanosti v západních zemích i v české společnosti. Autor rovněž podává základní charakteristiku pracovního trhu a jeho základních druhů. Následující kapitoly pojednávají o významu za-

městnání pro člověka, sledují vliv nezaměstnanosti na různé stránky života jednotlivců a poukazují na sociální důsledky nezaměstnanosti: ztrátu statusu, stigmatizaci, riziko sociální patologie, nižší politickou a sociální participaci, vznik třídy deklasovaných. Stranou zájmu nezůstávají ani životní strategie a typy kultur nezaměstnaných. Závěrečné kapitoly pojednávají o způsobech boje proti nezaměstnanosti: politikách trhu práce, službách zaměstnanosti a podpoře nezaměstnaných či vytváření pracovních příležitostí v rámci sociálního státu. Autor se snaží ukázat, že nezaměstnanost je problémem nejen ekonomickým, ale i kulturním a sociálním. Investice do boje s ní jsou rovněž i investicemi sociálními a kulturními (ve smyslu investic usnadňujících celé společnosti adaptovat se na tento fenomén). Efektivitu vynakládání těchto investic lze poměřovat jak ekonomickými kritérii, tak i kritérii sociálními. ak

Rok 1995

Josef Alan (ed.): *Dialogy o občanské společnosti*

Praha, Sociologické nakladatelství 1995, 254 s.

Soubor jedenadvaceti rozhlasových rozhovorů, které vedl sociolog Josef Alan s významnými českými politiky, publicisty, historiky, sociology, filozofy a ekonomy od října 1991 do května 1993, je zaměřen převážně na problém utváření občanské společnosti. Kniha, rozdělená do šesti volných tematických celků (*Demokracie a moc, Politická kultura, Dnešek a dějiny, Obrazy světa, Ekonomická transformace a Mezi Východem a Západem*), sleduje především aktuální dobové otázky spojené s procesem vzniku občanské společnosti, ale i problematiku převzetí mocenských mechanismů, vznikající politické scény, ekonomické transformace společnosti, otázky právního státu a recepce socialistického práva, vztahu politických elit a občanů, role byrokracie v novém politickém systému nebo mechanismů formování veřejného mínění. Námětem dialogů jsou i obecnější problémy podstaty demokracie, vztahu k minulosti a mezinárodních souvislostí polistopadového vývoje. Mezi účastníky dialogů s odbornou erudicí nebo angažovaností v dobovém politickém či komentátorském dění patří filo-

zofové Václav Bělohradský a Daniel Kroupa, politolog Jacques Rupnik, historici Jan Křen, Dušan Třeštík a Milan Hauner, publicisté Jiří Dienstbier, Karel Hvizďala a Pavel Tigrid, ekonomové Lubomír Mlčoch a Jan Stráský, právník Vojtěch Cepl, literární vědec Vladimír Macura a v neposlední řadě sociologové Ivo Bayer, Marek Boguszak, Martin Bútora, Jiří Večerník i samotný editor Josef Alan. Publikace je doplněna profily jednotlivých účastníků dialogu a ediční poznámkou. pj

Jan Keller: *Dvanáct omylů sociologie*

Praha, Sociologické nakladatelství 1995, 167 s.

Kniha představuje úvahu především nad problémy moderní společnosti a odvozeně v tomto kontextu i nad současnou sociologií a jejími aktivními nositeli. Východiskem práce a do značné míry i obsahem její první části je poznání, že varovným upozorněním sociologů nevěnuje téměř nikdo pozornost. Laici jim nerozumí a přírodovědci zájmem o ně neztrácejí čas. Sociologie je v krizi – nabízí jen málo cenných rad, jak problémy v oblasti „jejího“ zájmu řešit a ještě méně rad, jak jim předejít. Kniha je rozčleněna do čtyř částí: 1) *Sociologie iluzorních konstrukcí*, 2) *Sociologie netržních vztahů*, 3) *Sociologie očekávání*, 4) *Sociologie nezájmu*. V prvních dvou částech autor kritizuje přehlížení důležitosti utváření poměrně těsného vztahu mezi teoretickým reflektováním sociální reality a touto realitou samou. Ve druhých dvou uvažuje o tom, co právě kritizovaný problém vypovídá o moderní společnosti. Právě moderní společnost podle autorova názoru umožňuje sociologům reprodukovat její nejběžnější a nejbanálnější rysy i v jejich práci. Ve druhé části knihy je společnost představena jako hustá síť drobných protekcí, známostí a výhodných konexí nerespektujících principy (hesla) otevřené společnosti. Ve třetí části je vysvětlena převládající mentalita lidí žijících v moderní společnosti prostřednictvím poukazu na proměny očekávání ve směru od velkých tajemných nadějí po drobná chtění. V poslední, čtvrté, části jsou analyzovány zdroje lidské lhostejnosti a nezájmu spolu s důsledkem jejich působení – fenoménem sociální marginality (viz název 10. kapitoly: *Omyl, že za vším stojí zájem*). ak

Petr Mareš (ed.): *O chudobě v české a slovenské společnosti*

Brno, Masarykova univerzita 1995, 148 s.

Publikace obsahuje texty z mezinárodní konference konané v Brně 10.-11. dubna 1995. Ivo Možný uvádí sborník úvahou nad kouzlem a léčkou slova chudoba – tím, že se sešli na konferenci o chudobě, přispěvatelé sami se podílejí na konstituování chudoby v Čechách (s. 5). Stati se zabývají sociologickým vymezením chudoby (např. problémem „dobrovolné chudoby“, na který upozorňuje H. Librová, dávající jej do souvislosti s „ekologicky příznivým způsobem života“), zjišťováním chudoby v sociologických výzkumech (indikátory chudoby) a vývojem a sociálním dopadem chudoby (feminizace chudoby v ČR, existence vesnické chudoby na Slovensku, vztah déle trvající nezaměstnanosti a chudoby, výzkumy chudoby v období transformace a porovnání chudoby a postojů k chudobě v ČR a některých evropských zemích – Francii, Belgii, Holandsku). Některé příspěvky, včetně pohádky Z. Konopáskova o málo adresných dávkách vdově Solidarové a panu Spravedlivému, se též zabývají sociální politikou státu na tomto poli (tři pilíře sociálního zabezpečení, klienti sociálních referátů, problém životního minima a sociální odkázanosti, konsensuální přístup k chudobě v ČR). V případové studii popisují I. a M. Vašečkovi a I. Breierová Rudňany – jednu z nejvíce sociálně ohrožených obcí na Slovensku. Na závěr je otištěna esej *Chudoba a bída* I. Jelínka z roku 1968. Do sborníku svými statemi přispěli: M. Bartošová, I. Breierová, S. Buchta, M. Hiršl, I. Jelínek, Z. Konopásek, V. Kuchařová, H. Librová, P. Machonin, P. Mareš, V. Mojžíš, I. Možný, L. Rabušic, T. Sirovátka, M. Tuček, I. Vašečka, M. Vašečka, J. Večerník a H. Woleková. mj

Ladislav Rabušic: *Česká společnost stárne*

Brno, Masarykova univerzita, Georgetown 1995, 194 s.

Monografie se soustřeďuje na problém demografického stárnutí v České republice. V centru pozornosti autora stojí převážně sociální a ekonomické stránky stárnutí populace. První část knihy je věnována obecnému úvodu do

demografie stárnutí, ve kterém jsou zmiňovány hlavní příčiny stárnutí populace. Za ně jsou považovány především podstatné a déletrvající omezování porodnosti, prodlužující se délka lidského života a snižování měr úmrtnosti. Dále jsou diskutovány možné mezní limity lidského života. Druhá část knihy se zabývá již konkrétními českými daty. Autor analyzuje stárnutí české společnosti z hlediska možných ekonomických a sociálních dopadů a navrhuje jejich možné řešení. V kapitole o úmrtnosti v české společnosti autor připomíná, že její hodnoty odlišují ČR od vyspělých zemí. Možnost nápravy nezdravého trendu vývoje úmrtnosti, který považuje za sociálně podmíněný, vidí ve zvýšení vzdělanostní úrovně české populace. Závěrečné kapitoly zkoumají problematiku možného odvrácení procesu demografického stárnutí a současnou charakteristiku české populace. Úvahy o dalším možném demografickém vývoji české společnosti doplňuje autorova vlastní populační prognóza České republiky do roku 2030, obsahující čtyři možné scénáře demografického vývoje. Úplný závěr monografie pak problematizuje úlohu veřejné politiky ve „stárnoucí“ společnosti. Kniha je doplněna sumarizací všech kapitol v angličtině.

pj

Rok 1996

Josef Alan, Miloslav Petrušek: *Sociologie, literatura a politika. Literatura jako sociologické sdělení*

Praha, Karolinum 1996, 206 s.

Kniha je sbírkou úvah o vztazích mezi osudy lidí a způsoby fungování totalitního politického režimu a politické moci založených na sociologické interpretaci literárních vyprávění. Reflektována jsou beletristická díla, jejichž děj spadá do období od 30. do 90. let 20. století. Všechny úvahy byly publikovány buď v samizdatovém *Sociologickém obzoru*, nebo později v některých z oficiálně vydávaných periodik. Úvahy obou autorů, inspirované narativním paradigmatem, jsou založeny na předpokladu, že „svět, jaký skutečně je, k nám doléhá vždy v nějak protokolované podobě“ (s. 8). A sice v podobě kognitivních stylů *praktického jednání, teoretického jednání, nebo umění*. Reflexe vztahů těchto kognitivních stylů – pojednávaných

v beletristické literatuře – k sociologii a k politice je podstatným rysem prací v uvedené sbírce. Autoři se zajímají především o literárními formami reflektované informace o jevech či skutečnostech takového druhu, jež nebyly (mnohdy ani nemohly z politických a dalších důvodů být) vědecky věrohodnými způsoby systematicky empiricky zkoumány. Kniha obsahuje čtyři části. První, nazvaná *Sociologie mezi vědou a literaturou*, předkládá metodologické zdůvodnění autorského zpracování celé knihy. Sestává z kapitol *Narativní paradigma v sociologii* (J. Alan), *Sociologie mezi vědou a literaturou* (J. Alan) a *TGM: Sociologie mezi vědou a uměním* (M. Petrušek). Ve druhé, nazvané *Život v koncích*, je reflektován fenomén zla úzce propojeného s nedemokratickou politikou. Část třetí, *Naše končiny*, obsahuje reflexe projevů a souvislostí fenoménu totalitního zla tentokrát přímo v Československu. O dalších prvcích totalitního smýšlení (antisemitismus, 'teorie' spiknutí...) uvažuje závěrečná část *Jiné pevniny*. ak

Ludmila Fialová, Pavla Horská, Milan Kučera, Eduard Maur, Jiří Musil, Milan Stloukal: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*

Praha, Mladá fronta 1996, 400 s.

Publikace, která je výsledkem spolupráce odborníků v oboru antropologie, historie, demografie a sociologie, podává přehled vývoje populace obývající území dnešní České republiky. Časový horizont práce se táhne od pravěku do poloviny devadesátých let 20. století. První část (Milan Stloukal: *Od pravěku do raného středověku*) popisuje vývoj populace především z pohledu antropologa a využívá archeologických pramenů. Druhá a třetí část (Eduard Maur: *Obyvatelstvo českých zemí ve středověku* a *Obyvatelstvo českých zemí v raném novověku. Třicetiletá válka*) rozšiřuje pramennou základnu na písemné prameny. Mezi nejvýznamnější použité prameny patří především údaje o kolonizaci a Soupis obyvatel podle víry z roku 1651. Čtvrtá část (Ludmila Fialová: *Století demografické statistiky*) již využívá údaje dobové statistiky, které umožňují přesněji hovořit o demografické skladbě obyvatelstva, sňatečnosti a úmrtnosti. Pátá a šestá část (Pavla Horská: *Nový demografický*

režim a *Obyvatelstvo českých zemí podle povolání*) mapují asi nejvýraznější demografickou změnu v našich poměrech, spojenou s uvedením dalších zpřesňujících údajů o rodině a povolání obyvatel v 19. století. Sedmá část (Jiří Musil: *Česká společnost 1918-1938*) již obsahuje sociologické charakteristiky populace. Závěrečná osmá část (Milan Kučera: *Obyvatelstvo českých zemí ve 20. století*) uvádí údaje o demografické struktuře a populačním vývoji ve třech obdobích 20. století (1945-1970, 1970-1990 a 1990-1995) s prognózou dalšího vývoje české populace. Závěr knihy tvoří přehledné tabulkové přílohy. Publikace je doplněna mapkami a bohatou obrazovou a fotografickou dokumentací. pj

Věra Foretová, Miroslav Foret: *Komunikující město*

Brno, Masarykova Univerzita 1996, 108 s.

Publikace se zabývá hlavními problémy v komunikaci mezi občanem a institucemi. Ústředním tématem práce je problematika vytváření komunikačních vazeb mezi ekonomickými, politickými a správními institucemi a veřejností, které napomáhá vzniku rozmanitých možností komunikace, běžných v západních zemích. Komunikace s veřejností představuje dle autorů jeden z nejdůležitějších principů fungování demokratické společnosti a tržního hospodářského prostředí. Autoři dokumentují současný stav v České republice a předkládají alternativy řešení tohoto stavu. První část se zabývá obecně problematikou fungování oboustranné komunikace a hodnotí organizační zabezpečení a hlavní informační zdroje i kanály. Druhá část přináší výsledky šesti empirických výzkumů, pořádaných v různých českých městech. Předmětem těchto výzkumů je hodnocení práce městského zastupitelstva, rady a úřadu, informovanost a informační zdroje občanů a další související problémy. Třetí část teoreticky rozvádí některé další možnosti komunikace mezi občanem a institucí, čtvrtá část rýsuje koncepci města jako podnikatelsky se chovajícího subjektu. Součástí knihy je i srovnání se zahraniční situací. Kniha je doplněna anglickou sumariací. pj

Jan Keller: *Sociologie byrokracie a organizace*

Praha, Sociologické nakladatelství 1996, (dotisk) 2001, 191 s.

Jedná se o systematický výklad sociologického zkoumání a reflexe moderních komplexních organizací, vydaný v ediční řadě *Základy sociologie*. V tomto smyslu jsou vyloženy přístupy sociologů (Max Weber, Elton Mayo, Robert K. Merton, Philip Selznick, Alvin Gouldner aj.) i badatelů o byrokracii řazených obvykle do příbuzných vědních disciplín jako správní věda nebo ekonomie (Herbert A. Simon, Mancur Olson, Kenneth Arrow, Anthony Downs). Pozornost je soustředěna především na byrokracii a byrokratizaci lidských činností. Z hlediska výkladu přinášá jednotlivých teoretiků je největší prostor věnován Maxi Weberovi a Michelu Crozierovi. Struktura organizace, její cíle, mocenské aspekty a vztah mezi organizací a jejími členy jsou pojednávány z hlediska paradigmat strukturního funkcionalismu, teorie konfliktu a sociálního konstruktivismu. Kapitola věnovaná teorii řízení podává přehled různých pohledů na problém vedení organizací v systémovém a kontingenčním přístupu a v teorii vůdcovství. V práci není opomenuta otázka *totálních institucí* – nápravných, vojenských, léčebných (Erving Goffman). Část věnovaná byrokracii pojednává o dvojznačnostech, které s její existencí souvisejí, předkládá zavedené typologie a všímá si složitého vztahu mezi byrokracií a demokracií. Ukazuje také, jak vypadají alternativy k formálně byrokratické organizaci. Autor se rovněž zastavuje u problému efektivity komplexních organizací a míry svobody člověka odkázaného na jejich fungování. Závěr patří zamyšlení nad vlivem zavádění počítačů a nových technologií na další vývoj organizací. Součástí knihy jsou rejstříky jmenný i věcný. ak

Pavel Machonin, Milan Tuček a kol.: *Česká společnost v transformaci. K proměně sociální struktury*

Praha, Sociologické nakladatelství 1996, 364 s.

Obsáhla a empiricky výrazně podložená práce deseti autorů (Pavla Machonina, Milana Tučka, Dalibora Holdy, Tomáše Kosteckého, Aleše

Kroupy, Pavla Kuchaře, Věry Kuchařové, Pavlína Šťastnové, Jiřího Večerníka a Kláry Vlachové) přináší množství charakteristik sociálního postavení a sociální mobility jednotlivců, popřípadě domácností (statusových, třídních, příjmových, vzdělanostních, mocenských, kulturních aj.) v jejich vývojové dynamice. Popisuje vztah mezi objektivní sociální diferenciací společnosti na straně jedné a jejím subjektivním vnímáním a postoji obyvatelstva k ní na straně druhé. Rovněž zkoumá faktory ovlivňující sociální diferenciaci. Analýza využívá porovnání výsledků několika reprezentativních sociologických šetření provedených v 70., 80. a 90. letech. Takto je zachycena vývojová dynamika české společnosti během relativně dlouhého období. Na základě mezinárodních srovnání jsou zjištěné vývojové trendy uvedeny do obecnějších souvislostí postkomunistické transformace. Z toho vyplývá položení otázky možných a pravděpodobných směrů dalšího vývoje sociální struktury české společnosti. Kromě úvodního a závěrečného oddílu je kniha rozčleněna na dvě části: *Část I.*, nazvaná *Vertikální sociální diferenciace*, obsahuje kapitoly: 1) *Diferenciace podle dílčích statusů jednotlivců*. 2) *Stratifikace a třídní diferenciace jednotlivců*. 3) *Vnitrogenerační sociální mobilita*. 4) *Vytváření nové elity*. 5) *Otevřená nebo uzavřená společnost?* 6) *Sociální diferenciace domácností*. 7) *Generační přeměny a mezigenerační mobilita*. *Část II.*, nazvaná *Vertikální sociální diferenciace v širším sociálním kontextu*, obsahuje kapitoly: 8) *Percepce vertikální sociální diferenciace*. 9) *Faktory ovlivňující vertikální sociální diferenciaci*. 10) *Srovnání sociální struktury České republiky s jinými zeměmi*. Pavel Machonin a Milan Tuček se explicitně hlásí k tradici rozboru sociální struktury reprezentované prací *Československá společnost* (1969) autorského kolektivu, vedeného právě Pavlem Machoninem. ak

Pavel Machonin et al.: Strategie sociální transformace české společnosti a jejich úspěšnost v parlamentních volbách 1996

Brno, Doplněk 1996, 134 s.

Publikace je jedním z výstupů výzkumu *Strategie a aktéři sociální transformace a modernizace v České a Slovenské republice*. Ten svým obsahem navazuje na projekt

obsahem navazuje na projekt Evropské unie *System Change and Modernization*. Na publikaci se autorsky podílí Pavlína Šťastnová, Aleš Kroupa a Alice Glasová. Předmětem knihy je popis a hodnocení konkurujících si strategií vývoje společnosti, preferovaných různými sociálními a politickými aktéry na úrovni jak převážně institucionalizovaných subjektů tak i jedinců. V knize je prezentována typologie takovýchto strategií: autoritární nacionalistický pravicový populismus, antikomunistický pravicový autoritarismus, konzervativní etatistický neoliberalismus, pravicový liberální demokraticismus, sociálně orientovaný liberální demokraticismus, intervencionistický sociální reformismus, demokratický socialismus a levicový populismus (komunitismus). Mimo typologii zůstávají strategie anarchismu a ekologismu. Závěrečná kapitola sleduje úspěšnost jednotlivých strategií v parlamentních volbách v roce 1996. Při analýze bylo využito dat polsko-česko-slovenského reprezentativního kvantitativního sociologického šetření *Strategie a aktéři sociální transformace a modernizace* z léta 1995; dále 53 podrobnějších kvalitativních rozhovorů s příslušníky sociální elity z období říjen 1995-květen 1996; dále převážně kvalitativních šetření výzkumného týmu Sociologického ústavu AV ČR a šetření Libora Konvičky ze Střediska empirických výzkumů (STEM), statistických rozborů povolebních výzkumů jednak z Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM), jednak ze STEM, a rovněž výzkumu účastníků voleb agentury Factum. ak

Hana Maříková, Miloslav Petrusek, Alena Vodáková et al.: Velký sociologický slovník (sv. 1: A-O, sv. 2: P-Ž)

Praha, Karolinum 1996, 1 627 s. (747 s.: sv. 1, 878 s.: sv. 2).

Velký sociologický slovník byl připravován z iniciativy Jiřího Linharta od roku 1988. Početný okruh autorů jej dokončil v roce 1993, vydán byl v roce 1996. Celkový počet číslování stránek obou svazků činí 1627, celkový počet autorů činí 260 a dalších podílníků na autorství slovníku 8 (pozn. s. 11). V prvním svazku nacházíme nejdříve úvodní slovo Milošlava Petruska a Aleny Vodákové, dále *Seznam autorů hesel*, následuje *Obsah*, *Průvodce slov-*

nikem, *Tematický heslář. Seznam zkratk* a poté *Slovník A-O*. Druhý svazek obsahuje *Seznam zkratk*, *Slovník P-Ž* a zakončuje jej *Biografická příloha. Tematický heslář* je rozčleněn na *Tematické skupiny hesel* a *Seznam hesel podle tematických skupin* (zde jsou již obsažena všechna konkrétní hesla vlastního slovníku). *Tematické skupiny hesel* jsou strukturovány do šesti zastřešujících okruhů. (Některé z okruhů jsou vnitřně rozčleněny: 1) *Směry, školy, teorie a koncepce sociologického a sociálního myšlení*. 2) *Oblasti a disciplíny sociologie*. 3) *Příbuzné společenskovědní oblasti a disciplíny a jejich základní směry*. (Jsou jimi například *andragogika, demografie, ekologie, ekonomie, etika* – včetně hesla *etika vědy, etnologie, filozofie* – včetně hesla *filozofie vědy, geografie, historiografie, kulturologie, logika, pedagogika, politologie, právo, psychologie, teorie vědy, Zeitgeschichte*.) 4) *Terminologie jednotlivých tematických okruhů sociologie (s přesahem do příbuzných disciplín)*. Tato skupina obsahuje mezi mnoha jinými i podskupinu nazvanou *Sebereflexe sociologie a vědy vůbec*. 5) *Metodologie*. 6) *Sociologie některých národů a států*. (Zastoupeny jsou kromě *sociologie české* například *sociologie americká, s. ruská a v Sovětském svazu, s. slovenská, s. polská, s. maďarská*, ale i *s. v Hongkongu, s. ve Venezuele, s. v Zimbabwe*.) Heslo v biografické příloze obvykle obsahuje následující položky: příjmení a křestní jméno, datum narození (příp. také datum úmrtí), národnost a obor činnosti (někdy včetně specifikace badatelské specializace dotyčné osobnosti) a knižní díla s roky jejich vydání. ak

Jiří Příbáň: Sociologie práva. Systémově teoretický přístup k modernímu právu

Praha, Sociologické nakladatelství 1996, 197 s.

Kniha, vydaná v ediční řadě *Základy sociologie*, je výrazem snahy uchopit právo jako systém v sociologickém a nikoliv v právnickém smyslu. Je zaměřena na sociologickoprávní teorii, nikoliv na aplikované výzkumy či empirickou metodologii v oblasti práva. Je určena „především sociologům, právníkům, ale i těm, kdo se zabývají politickou filosofií a teorií“ (s. 11). Kniha je rozčleněna na části: 1) *Sociologické pojetí práva*, 2) *Právo, politický řád a*

moderní společnost. 3) *Dějiny sociologie práva*. 4) *Právo jako sociální systém*. V části věnované dějinám sociologie práva nejde dle autorových slov o vyčerpávající informaci o představitelích a teoretických školách. Jde pouze o představení „těch postav, jejichž dílo představuje určité typické a dodnes inspirativní sociologické pojetí práva (...)“ (s. 11). Součástí výkladu je kapitola o vývoji české sociologie práva. V celé práci relativně nejrozsáhlejšími jsou výklady sociologie práva Maxe Webera, Eugena Ehrlicha a tématu *Právo jako projev sociální solidarity*: Sociologická teorie Emila Durkheima. V knize je rovněž rozebíráno téma právního státu a vztahu práva ke státu jakožto mocenské organizaci. Je zde pojednána například politická moc, státní moc, vztah moci a násilí ve společnosti, sociální kontrola a moc normy. Dále se autor ve dvou rozsáhlejších kapitolách zabývá problémy legitimacy právního systému moderní společnosti a vztahu práva a byrokratizace. Není vynechána zmínka o vlivu diskusí probíhajících v politické a právní filozofii na utváření sociologie práva. Součástí práce jsou rejstříky – jak jmenný tak věcný. ak

Vlasta Šafaříková et al.: Transformace české společnosti 1989-1995

Brno, Doplněk 1996, 299 s.

Práce je sborníkem sociologických, ekonomických a politologických studií. Ty jsou zaměřeny na identifikaci procesů, souvislostí a základních vývojových trendů, jež jsou součástí vývoje české společnosti ve sledovaném období. Editorka upozorňuje, že cílem studie je analýza vývoje a stavu pojednaných tematických oblastí. Není jím tedy posuzování vládní a opoziční politiky v těchto tematických oblastech. Práce obsahuje následující příspěvky: 1) *Geneze nové sociální struktury v České republice a její sociální aktéři* (P. Machonin, M. Tuček). Tématem jsou příčiny zhroucení státního socialismu v českých zemích, sociální aktéři politického zvratu a sociální pozadí výměny politických elit v první fázi transformace. 2) *Transformace politického systému k demokracii* (Z. Jičínský, J. Škaloud). Autoři reflektují především legislativní předpoklady této transformace a chování vybraných významnějších politických aktérů. Následují ekonomické

příspěvky Z. Šulce, V. Šíby a L. Rusmicha. Text 6) Základní otázky sociální transformace (L. Kalinová) se věnuje – kromě jiného – problematice sociální politiky, teoretických východisek a podstaty systémových změn a průběhu sociální transformace. 7) Problémy transformace a demokratizace mentality člověka (J. Fibich). Jedná se o interdisciplinárně založený příspěvek, v němž dominují přístupy politické a filozofické antropologie. Autor se vyjadřuje například k problému mentálního dědictví z času existence předešlého politického režimu a v této souvislosti k rozporům urychlované institucionalizace a setrvačné socializace. *ak*

Jiří Šubrt: *Civilizační teorie Norberta Eliase*

Praha, Karolinum 1996, 108 s.

Práce seznamuje s dílem významného německého sociologa Norberta Eliase. Hlavním tématem knihy je uvedení do Eliasovy civilizační teorie, obsažené v jeho díle *O civilizačním procesu*. Práce se však zabývá též Eliasovými dalšími pracemi, ranými i pozdními, a podává přehled o odezvě Eliasovy teorie v současných společenských vědách. První kapitola (Život a dílo Norberta Eliase) podává hlavní biografické údaje o Eliasově životě, mapuje jeho hlavní univerzitní působiště a vědeckou orientaci, a informuje o pozdní recepci jeho díla v jednotlivých západoevropských sociologických kulturách. Nejobsáhlejší druhá kapitola (O civilizačním procesu) se zabývá Eliasovou nejvýznamnější koncepcí, teorií civilizačního procesu, která je detailně popsána a analyzována. Autor sleduje postupně zrání této teorie a probírá její hlavní aspekty. Třetí kapitola (Velká témata Eliasovy pozdní badatelské periody) tematizuje další předměty Eliasova vědeckého zájmu: společnost individuí, sport, čas, umírání a národní habitus. Čtvrtá kapitola (Sociologie sociálních procesů a figurací) se zabývá sociologií figurací, druhou klíčovou koncepcí Eliasovy sociologické teorie. Závěrečná pátá kapitola (Civilizační proces na konci 20. století) zkoumá reakce vědecké komunity na teorii civilizačního procesu (včetně jejího nejradikálnějšího zpochybnění kulturním antropologem H.P. Duerrem). Kniha je doplněna anglickou sumarizací. *pj*

Miloš Večeřa, Martina Urbanová: *Základy sociologie práva*

Brno, Masarykova univerzita, Doplněk 1996, 208 s.

Publikace Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně podává souhrnnou základní informaci o sociologickoprávní problematice, obsahově překračující rámec vysokoškolské učebnice. Autoři spojují přehledný tematický a historický způsob výkladu s konkrétními ukázkami sociologickoprávní výzkumné praxe. Kniha obsahuje nejen seznámení se samotnou sociologií práva, ale i s obecnou sociologií a stručnými dějinami této vědy. Nalezneme v ní základní vymezení sociologie práva, jejího předmětu a náčrt jejího vývoje. Publikace obsahuje i seznamy hlavních představitelů sociologie práva (se samostatným oddílem věnovaným české sociologii práva) a vybraných sociologickoprávních směrů (teorii volného práva, zájmovou jurisprudenci, sociologickou jurisprudenci, americký právní realismus a behaviorální jurisprudenci). Centrální místo výkladu zaujímá sociologické vymezení práva, role práva v sociální realitě a popis působení práva ve společnosti (v nejobsáhlejších kapitolách Sociologický přístup k právu, Sociokulturní systém a právo a Právo a sociální realita). V kapitole Sociální empirie práva nalezneme přehled nejvýznamnějších světových sociologickoprávních výzkumů. Závěr tvoří stručné seznámení se základními sociologickými metodami, technikami a měřeními spojené s praktickými ukázkami jejich aplikace. *pj*

Rok 1997

Lubomír Brokl et al.: *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*

Praha, Sociologické nakladatelství 1997, 210 s.

V práci jsou analyzovány způsoby prostředkování zájmů (zájmové intermediace) v politickém systému České republiky. Autoři, kteří se svým zkoumáním pohybují na pomezí tří oborů (vymezených konvenčním chápáním jejich předmětů): politické vědy, sociologie a ekonomie, si kladou otázku, jak silné jsou v české společnosti prvky neokorporativismu. V první části (tvořící přibližně polovinu stránkového rozsahu knihy) sloužící jako teoretické uvedení

do problému a nazvané Pluralitní demokracie nebo neokorporativismus? precizuje Lubomír Brokl základní pojmy (politický systém, politický režim, intermediární systém, intermediární procesy, korporativismus, neokorporativismus aj.). V kapitole Hledání občanské společnosti prezentuje též autor svůj pohled na utváření občanské společnosti v naší zemi, přičemž při jeho formulaci využívá empirických dat. Varuje – kromě jiného – před nerozlišováním navzájem odlišných různě fungujících sfér sociálního a politického systému, protože následkem jejich ztotožnění může být i rozčarování nad zdánlivě „překvapivými“ výstupy ze zmíněných systémů. I právě to může podle něj za určitých okolností komplikovat fungování demokratického politického systému. Ve druhé části knihy Zdenka Mansfeldová popisuje a analyzuje Sociální partnerství v České republice. Zaměřuje se především na problematiku existence tripartity a jejího (ne)fungování a na vztah odborů a politických stran. Využívá zde poznatků z několika výzkumných projektů. Třetí část zpracovali Zdenka Mansfeldová a Aleš Kroupa pod názvem Občanská sdružení a profesní komory. Konkrétní subjekty tohoto typu jsou zde identifikovány, stručně popsány a rovněž jsou stručně objasněny otázky jejich zájmů – včetně prosazování těchto zájmů. Čtvrtou část, Teoretické a metodologické otázky zkoumání neokorporativismu, snaží se z dosavadních bádání vyvodit poučení pro výzkumnou aplikaci, zpracoval Jonathan Terra.

ak

Hynek Jeřábek: *Paul Lazarsfeld a počátky komunikačního výzkumu*

Praha, Karolinum 1997, 184 s.

Tato studie je vědeckým portrétem klasika sociologického výzkumu, amerického sociologa rakouského původu Paula F. Lazarsfelda. Po Lazarsfeldově biografii autor představuje v chronologickém sledu jeho komunikační výzkumy, jak z doby Lazarsfeldova působení v Evropě (např. RAVAG studie, výzkum posluchačů rakouského rozhlasu), tak zejména v USA. Autor si všímá metodologie výzkumu rozhlasového vysílání a publika (dotazníková šetření, analyzátor programu, panelová metoda) a rekapituluje závěry, ke kterým Lazarsfeld

dospěl. Pozornost je věnována také Lazarsfeldovým analýzám nacistické válečné propagandy a „informační kampaně“ vlády USA a soukromých rozhlasových stanic v době 2. světové války. Opomenuta nezůstává ani Lazarsfeldova spolupráce s Th. W. Adornem při obsahové analýze hudebního vysílání a dva slavné výzkumy realizované Lazarsfeldovými spolupracovníky na princetonské univerzitě: studie paniky způsobené rozhlasovým vysíláním adaptace „Války světů“ Orsona Wellese a „War Bond Drive“, sledování vlivu rozhlasové kampaně populární moderátorky na nákup válečných obligací, v němž R. K. Merton použil metodu „focused interview“. Studie také připomíná Lazarsfeldovy výzkumy posluchačů rozhlasu v poválečných letech, obsahovou analýzu B. Berelsona a Mertonovu studii pronikání osobního vlivu v místní komunitě. Závěr obsahuje zhodnocení Lazarsfeldova přínosu sociologickému zkoumání masové komunikace. Součástí publikace je shrnutí a obsah v angličtině.

mj

Bedřich W. Loewenstein: *My a ti druhí (Dějiny, psychologie, antropologie)*

Brno, Doplněk 1997, 356 s.

Soubor 20 esejů se mezioborově zabývá rozličnými společenskovědními a historickými otázkami s širokým tematickým rozpětím. Část statí tematizuje konkrétní historickou problematiku: minulost německého národa i vztah Němců k ní (Identita, zapřené minulosti a neschopnost truchlit, Totalitarismus a moderna, Nacistická revoluce) a některé ideové aspekty české historie a kultury (Divadelnost, historismus, měšťánská reprezentace, Světová válka a koncepce státu, Revoluce?). Historicko-sociologicky orientované jsou i eseje zkoumající problematiku národního procesu ve středo-evropském prostoru obecně (Od vlasteneckých „ctností“ ke kultu národa, Občanská a národní orientace v polovině 19. století). Další, obecněji zaměřené statí tematizují vztah vzdělanců a společnosti (Intelektuálové a totalitní pokušení), vztah individuálních mentalit a dějin (O subjektivním v dějinách) či vztah psychologie a historie v otázce nacionalismu (Starý příběh). Část esejů řeší obecně filosofické otázky jako ztroskotání projektu moderny a současnou

postmoderní situaci lidstva (Sapere aude aneb nesnesitelná tíha novodobého bytí), vztah západní společnosti k cizincům (My a ti druhí) či sémiotický problém poměru člověka k symbolům (Animal symbolicum). Práce obsahuje i úvahy o mocenském procesu (O politice, zájmech a populismu) a o souvislostech ideologie, války a pacifismu (Umění míru), sociálně psychologické úvahy o vztahu humoru a totalitní společnosti (O dějinách a smíchu) i politologické úvahy (Socialismus vědecký a utopický). Většina esejů je doplněna vlastní bibliografií, kniha je opatřena ediční poznámkou. *pj*

Pavel Machonin: *Social Transformation and Modernization. On Building Theory of Societal Changes in the Post-Communist European Countries (Sociální transformace a modernizace. K výstavbě teorie společenských změn v evropských postkomunistických zemích)*

Praha, Sociologické nakladatelství 1997, 155 s.

Cílem studie, publikované v jediné knize jak anglicky, tak česky, je přispět k výstavbě teorie středního dosahu postihující postkomunistickou transformaci a její vztah k modernizaci. Autor se vyslovuje ve prospěch snah postupně formulovat takovouto obecnější teorii postkomunistické transformace. „Musela by to být teorie dvou strukturálních přeměn: a) geneze a vývoje státního socialismu a b) jeho zániku a následné postkomunistické transformace“ (s. 79). Autor vychází z empirických dat z nově vzniklých států – z České republiky a ze Slovenské republiky. V menší míře využívá dat z několika sousedních zemí. Čtenáře výslovně upozorňuje, že „V zájmu přehlednosti sledu teoretických úvah nejsou však, až na výjimky týkající se nově vznikajících problémů vztahu společnosti k modernizaci, žádná další data v tomto spisu reprodukována“ (s. 77). Zájemce odkazuje na výzkumy specifikované v poznámkách. Základní okruhy kapitol jsou vymezeny následovně: 1) Předmět a teoretická východiska studie. 2) Státní socialistický systém – prehistorie postkomunistické transformace. 3) Postkomunistická sociální transformace a modernizace. 4) Empiricky podložený příspěvek k teoretickému poznání společenské transformace. Studii uzavírá zamyšlení nad dalším vývojem společenské transformace v postko-

munistických zemích, u níž autor považuje za klíčový akcent na její široce založenou modernizaci. *ak*

Miroslav Novák: *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*

Praha, Sociologické nakladatelství 1997, 275 s.

Práce je jednou z prvních prací na dané téma, které u nás během 90. let vyšly. Vychází z předpokladu, že reálné fungování politických systémů je značnou měrou vysvětlitelné pomocí analýzy působení aktérů v mocenských strukturách. Aktéry jsou v této práci politické strany. Autor se zde věnuje především problematice týkající se zemí s demokratickými politickými režimy, místy však stručněji zmiňuje i problematiku zemí s nedemokratickými politickými režimy. V první kapitole Co jsou to politické strany a jak vznikly je podána definice politických stran a jsou charakterizovány jejich funkce (obsáhleji pak funkce v demokratických politických režimech). Dále jsou prezentovány vybrané klasifikace politických stran. Poté autor přechází k systémům politických stran a klasifikacím těchto systémů, a sice podle počtu stran v systému. Druhá až čtvrtá kapitola jsou věnovány systémům strany jedné, dvou a více než dvou. Na ně navazující kapitoly jsou nazvány Velikost a síla stran; Aliance a koalice (obsahuje i základní přístupy teorie koalice); Strany a vlády (obsahuje především problematiku dělby moci v politických režimech – respektive systémech – parlamentních, prezidentských, poloprezidentských) a Strany a opozice. Práce místy je autorovým příspěvkem k utváření odborné terminologie užívané v češtině. Kniha je otevřena předmluvou Václava Bělohradského argumentujícího ve prospěch „empirického studia reálného fungování demokracie“ (s. 9). Na konci jsou zařazeny autorovy medailony vybraných významných politologů a rejstřík, jenž je zároveň jmenný i věcný. *ak*

Martin Potůček: *Nejen trh. Role trhu, státu a občanského sektoru v proměnách české společnosti*

Praha, Sociologické nakladatelství 1997, 188 s.

V knize jsou analyzovány role trhu, státu a občanského sektoru (neziskových organizací)

v proměňující se české společnosti. „Změny ve střední a východní Evropě jsou obrovskou příležitostí k testování alternativních sociálněvědních teorií o povaze politických, ekonomických a sociálních systémů (...). Tato studie je příspěvkem k budování základů jedné z možných metateorií tohoto druhu. Disciplinárně se opírá o syntetizující pohled veřejné politiky vycházející z vybraných výkladových rámců sociologie, ekonomie, politologie, práva, teorie řízení, teorie organizace, antropologie a etiky“ (s. 175). Analýza v této knize prezentovaná zahrnuje vymezení předností a selhání v nadpise uvedených aktérů a oblastí jejich možného uplatnění. Do obecnějšího výkladového rámce jsou zasazena témata jako například realizace sociální reformy, reforma zdravotnictví; vývoj politiky rodinné, bytové, vzdělávací; boj s kriminalitou, privatizace, vznik a vývoj korporativních institucí. Autor upozorňuje na jednostranné preferování trhu a systematické podceňování role státu a občanského sektoru. V této souvislosti považuje za důležitou roli občanů a veřejné politiky v hledání dynamiky rovnováhy mezi trhem, státem a občanským sektorem. Pokud by se toto nedařilo, nadále by se oslaboval potenciál odpovědného občanství a vyprázdňený prostor by byl o to zaplněnější nežádoucími formami regulace sociálních vztahů, a sice korupcí a mafiemi. Tato polemická studie je adresována všem občanům zajímajícím se o veřejné záležitosti.

ak

Ladislav Rabušic (ed.): Česká společnost a senioři, sociální, ekonomické a politické aspekty demografického stárnutí české společnosti

Brno, Masarykova univerzita 1997, 190 s.

Publikace zveřejňuje texty celostátní konference na téma stárnutí české společnosti konané 16.-17. října 1997 v Brně. Teoretickým východiskem sborníku je názor, že stárí se jeví jako distinktivní etapa lidského života díky procesu sociální konstrukce a politickému rozhodování. Podle I. Možného lze dokonce říci, že druhá polovina 20. století stárí v jistém smyslu sociálně vynalezla. Sborník je zaměřen zejména na analýzu ekonomické situace důchodců – vývoje příjmů důchodců v období transformace české společnosti, ekonomické činnosti čes-

kých seniorů a institutu životního minima z hlediska ochrany osob v důchodovém věku. L. Rabušic dochází k závěru, že čeští senioři nejsou objektivně chudí, ale svou situaci vnímají subjektivně jako situaci chudoby. K témuž závěru na základě výsledků šetření subjektivních názorů, pocitů a postojů dospívá J. Vavrečková. Stati druhé poloviny sborníku se zabývají převážně sociální a zdravotní problematikou vázanou na seniory – péče o starší generaci, stárnoucí populace a ambulance pro poruchy paměti, taktéž vztah seniorů a politiky a senioři coby nejdělejší (ale již ne nejspokojenější) mediální konzumenti. Do sborníku přispěli M. Bartošová, P. Černý, A. Červenková, M. Hiršl, M. Horáčková, M. Kotýnková, V. Kuchařová, H. Machová, P. Mareš, I. Možný, R. J. A. Muffels, P. Pácl, L. Rabušic, M. Svobodová, T. Tošnerová a J. Vavrečková. *mj*

Karel Schmeidler: Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě

Brno, PC-DIR spol. s.r.o. 1997, 292 s.

Studie, která se pohybuje na pomezí sociologie, teorie architektury a urbanistiky, je nesena základní myšlenkou, že „prostředí měst, vesnic, náměstí, ulic, budov a bytů je vytvářeno pro člověka, nikoli člověk pro prostředí“ (s. 8.). První část, Historický vývoj problematiky, je přehledem vývoje sociologických teorií, které se zabývají problematikou urbanismu. V podkapitolách je nastíněn vývoj pohledu na sociální aspekty bydlení u vlivných postav sociologické tradice: Saint-Simon, Fourier, Owen, M. Weber, Durkheim a chicagská škola. Pozornost je věnována i utopické architektuře a problému rozmanitosti (např. plasticismus, high-tech architektura, ekologická architektura, primitivní architektura, plakátová architektura). Druhá část, Teoretický základ koncepcí, vysvětluje základní pojmy a témata urbanistické sociologie, jako je architektonický determinismus, sociopetální a sociofugální prostředí, prostorová koexistence, proximita, osobní prostor, hustota v prostoru, soukromí a izolace, potřeba sociálních kontaktů, fixní znaky prostoru, teritorialita a personifikace prostoru. Třetí část, Ověření praxí, ukazuje, jak se teoretické koncepce uplatňují v konkrétním prostředí našich měst a venkova. Autor se věnuje tématům

sousedství, obytného okrsku, optimálního města, urbanity, nových obytných souborů – panelových sídlišť (s absencí soukromí i veřejného života), prognóz bydlení, sociální patologie, dvojitého charakteru architektury, speciálních případů umělého životního prostředí a sociálních aspektů obnovy vesnice. Poslední část, do níž přispěl dvěma sekcemi Rudolf Kohoutek, je přehledem metod výzkumu používaných v sociologii architektury. *mj*

Kazimír Večerka et al.: *Prevence kriminality v teorii a praxi*

Praha, Odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR 1997, 159 s.

Publikace týmu sociologů, kriminologů a právníků nabízí přehled různých pojetí prevence zločinnosti a posléze předkládá návod, jak předcházet kriminalitě v konkrétním prostředí českých obcí. Úvodní přehledová a teoretická část definuje pojem prevence kriminality, sleduje funkci trestního práva v této oblasti a poukazuje na sociální stránku předcházení kriminalitě. Ze sociálních faktorů ovlivňujících kriminalitu autoři zkoumají selhání socializačních médií rodiny a školy, oslabení vztahu jedince k sociálnímu okolí, absenci žádoucích sociálních rolí, nedostatek náplně volného času, neschopnost jedince řešit konflikt mezi požadavky a očekáváními různých sociálních skupin a také ekonomickou chudobu. Následuje přehled známých a osvědčených taktik uplatňovaných v prevenci kriminality v západních zemích: programy sociální prevence orientované na rodinu, školu a místní komunity, programy odklonu (nahrazující trestní stíhání pachatele) a metody prevence vzniku kriminogenních situací. Následující část publikace je věnována uskutečňování programů prevence zločinnosti na místní úrovni. Příprava programů je sledována od fáze vytvoření institucionálních podmínek přes analýzu prostředí, v němž má prevence působit, a tvorbu jednotlivých preventivních programů, až k vyhodnocování jejich úspěšnosti. Analýza prostředí preventivních programů zahrnuje zjištění sociálních a demografických ukazatelů relevantních pro vznik sociální patologie, pozornost je věnována také zjišťování postojů občanů ke kriminální situaci jejich lokality. *red*

Alena Vodáková: *Viníci a soudci*

Praha, Sociologické nakladatelství 1997, 109 s.

Práce je sociologickou meditací nad aktuálním problémem viny a soudu, viníků a soudců v širokém smyslu slov „vina“, „viník“ a „soud“, „soudce“. Je zdůrazněno jeho prolínání každodenním životem, ovšem zejména jeho přítomnost v občanském soužití lidí. Smyslem knihy je upozornit na skryté dimenze problému zasaženého do sociologických souvislostí. Konkrétně v naší zemi se jedná například o problém kontrastu mezi atmosférou v „předlistopadové“ a „polistopadové“ společnosti. Smyslem je rovněž snaha bojovat s averzí proti některým morálním dimenzím našeho života. Autorka konstatuje, že „Redukce tématu viníci a soudci ani hlasitě i tiché distance od něj neruší ovšem jeho sociologickou relevanci a v mých očích mu spíše dodávají na přitažlivosti“ (s. 7). Autorka při psaní knihy využívá teoretických sociologických poznatků a vlastních výzkumných zkušeností. Výzkumnými zkušenostmi je míněna spoluúčast (s Hanou Mafíkovou) na řešení výzkumného úkolu SoÚ AV ČR Problém normativity a policejní represe v předlistopadovém Československu, a také empirická sonda. Otázky a odpovědi z této sondy (prováděné v čase přípravy knihy) posloužily k uvedení čtenáře do druhé až páté kapitoly. Příkladem problémů v práci diskutovaných jsou mimo jiné: Byli dříve viníci nebo soudci? Kdo má právo soudit? Je norma opora nebo klec? Budí v nás morálka rozpaky? Co spojovalo a co rozdělovalo disidenty, konfidenty a mlčící většinu? *ak*

František Znebežánek: *Sociální hnutí. Teorie, koncepce, představitelé*

Praha, Sociologické nakladatelství 1997, 175 s.

V knize zařazené do ediční řady Základy sociologie jsou vykládány a analyzovány teorie a koncepce vzniku, vývoje a zániku sociálních hnutí. Je zachycen přibližně stoletý vývoj teoretické reflexe sociálních hnutí. Pozornost je zaměřena obzvláště na období posledního čtvrtstoletí, kdy dochází ke konfrontaci dvou přístupů k problematice: teorie nových sociálních hnutí a teorie mobilizace zdrojů. Publikace podává přehled o nejdůležitějších představi-

telích obou přístupů, sleduje politické, ekonomické a sociální souvislosti jejich koncepcí a hodnotí jejich přínos porozumění fenoménu sociálních hnutí. Autor se ve výkladu snaží odpovědět mj. na otázky, zda jsou sociální hnutí fenoménem kulturním či politickým, jsou-li takováto hnutí levicovou reakcí na ofenzívu administrativních systémů a zda je „vyrábí“ jejich vůdci (mající přístup k potřebným zdrojům). Rovněž upozorňuje, že teorie sociálních hnutí stojí před několika chronickými problémy a že informace o všech významných pokusech o jejich řešení záměrně neuvádí, protože jejich uvedení a výklad „by bezpochyby zavedlo text do nepřehledné spleti mnohdy pouze hrubě načrtnutých hypotéz a dlících zjištění. Žádný z klíčových momentů vývoje této teorie však není opominut (...)“ (s. 10-11). Práce je určena především pokročilejším studentům společenských věd, jejich učitelům a specialistům hledajícím východiska a argumentaci pro své vlastní analýzy. Jde o první publikaci u nás, která je systematicky zaměřena na vývoj teorie sociálních hnutí. Součástí knihy jsou rejstříky jmenný i věcný. ak

Rok 1998

Bohuslav Blažek: *Venkov-města-média*

Praha, Sociologické nakladatelství 1998, 362 s.

Autor v knize nabízí zainteresovaným českým (i slovenským) občanům inspiraci, jakými způsoby je také možno revitalizovat sociální (ve smyslu sociologickém) a životní (ve smyslu ekologickém) prostředí, obzvláště v menších sídlech. Autor používá pojmů venkov, města, média jakožto nástrojů rozlišení mezi druhy či (možná až) ideálními typy vztahů jednak na sociální úrovni, jednak osobních na individuální mezilidské úrovni. Některé problémy lze tak vyřešit praktikováním přístupů známých v sociální ekologii přímo v běžném životě jedinců a skupin. Mnohé z těchto problémů jsou zapříčiněny využíváním metod (nebo i vědeckých paradigmat) neadekvátních ke stavu – povaze – dispozicím věcí tak zvaně „řešených“. Důsledkem je fakticky přetrvávající problém a zároveň s ním problém nově vzniklý na základě aplikace neadekvátních metod, či metod založených na neadekvátních paradigmatech. Paradigmata, která jsou považována za

klasická, nemusí nutně být z hlediska vhodnosti užití přiměřená. „Soudobá věda je reformovatelná pouze tak, že vědcům určitého oboru nebo skupince vědců více oborů, řešících společný problém, začne docházet, jaký je rozdíl v dopadu té či oné metody ať na předmět výzkumu, na ně samé nebo na společnost (tedy že začnou i na svou vědu aplikovat ekologický přístup)“ (s. 23). V části nazvané Dokumenty je kniha vybavena následujícími analýzami souvisejícími s tematikou: 1) Prognóza osídlení středních Čech do r. 2030 (Listopad 1989). 2) Problémy venkova. Interpretace šetření (Březen 1990). 3) Analýza sociálních a politických dopadů alternativních forem zrušení České banky (Listopad 1995). ak

Alena Heitlingerová, Zuzana Trnková: *Životy mladých pražských žen*

Praha, Sociologické nakladatelství 1998, 207 s.

Jak se měnily osobní a profesní životy a společenská uplatnění absolventek pražských středních zdravotních škol, z let 1990 a 1991? Autorky knihy uskutečnily na toto téma kvalitativní feministický výzkum, jehož součástí byly částečně strukturované rozhovory se čtrnácti absolventkami ve věku 23-25 let, provedené mezi listopadem 1995 a únorem 1996. Autorky výzkumu záměrně oslovily absolventky, které odmaturovaly právě na počátku období výrazné sociální změny: „Zkušenosti nastupujících ročníků, konfrontujících nově vznikající společenské normy s praxí, jsou často dosti specifické. Jelikož jedinci patřící k těmto ročníkům nemají koho napodobovat, a navíc nebyli vychováni podle hodnot a norem odpovídajících požadavkům nové doby, musí se nové situaci přizpůsobit improvizací a učit se podle vlastních pokusů a chyb...“ (s. 8). Předmětem rozhovorů byly především „konflikty mezi utvářením identity založené na kariéře a identity vázané na rodinu“ (s. 10). Dále pak názory respondentek na jejich vlastní životy, na období skončivší změnou politického režimu v roce 1989 a na postkomunistickou transformaci. Kromě toho se rozhovory týkaly názorů na reformu zdravotnictví a na změny probíhající v něm po roce 1989. Závěr je analýzou a interpretací pohledů respondentek na důsledky způsobu fungování společnosti před rokem

1990 a rovněž postkomunistické transformace pro jejich život. Autorky hodnotí vliv těchto sociálních procesů na změny v osobních profesních životech a společenských uplatněních respondentek. V příloze je obsažen Přehled otázek a témat výzkumu. ak

Helena Janišová: Zdeněk Ullrich. Příspěvek k dějinám československé sociologie let 1945-1949

Praha, Sociologické nakladatelství 1998, 139 s.

Autorka, která studovala sociologii na Filozofické fakultě UK v Praze v prvních letech po 2. světové válce, líčí osudy sociologů a jimi reprezentované disciplíny v Československu let 1945-1949. Činí tak prostřednictvím vyličení částí životního příběhu jednoho ze svých učitelů, docenta Zdenka Ullricha, přednášejícího na Katedře sociologie FF UK. Krátce rekapituluje i osudy jeho kolegů Otakara Machotky, Karla Gally, Ludvíka Svobody, Antonína Boháče a svého i jejich učitele Josefa Krále. Hlavní postava knihy je známa například týmovým výzkumem z roku 1936 o poměšťování pražského okolí i svou studentskou prací, otištěnou v *České myslí* pod názvem Studie o sektářském hnutí Karla Studenta z Němcic na Hané. Knihu uzavírají přílohy: Seznam publikací Zdenka Ullricha, přetištěné kopie několika materiálů z jeho výzkumné práce a kopie několika dokumentů, v nichž jsou Z. Ullrichovi oznamována rozhodnutí „shora“ o podstatných změnách v jeho (nejen výhradně) profesním osudu. Následují Podmínky a uspořádání studia sociologie na Filozofické fakultě UK v letech 1945-1947 a přehled přednášek a seminářů ze sociologie konaných tamtéž v období od letního běhu 1945 do letního semestru 1948-1949. ak

Jiří Kabele: Přerody. Principy sociálního konstruování

Praha, Karolinum 1998, 394 s.

Autor formuluje teorii směřující k objasnění problému, jak vlastně je ustavován, utvářen a především přetvářen sociální řád. Východiskem je konstatování relativní neurčitosti sociálního dění. Sociální dění je tvořeno jak předvídatelnými jevy, tak jedinečnými událostmi či podstatnými proměnami nemajícími určitou pravděpodobnost. Za účelem orientace

v běhu změn se účastníci sociálního dění pokoušejí zpodobovat toto dění co nejvěrohodněji. Přitom se snaží změnám vtiskovat pravidelnost. Ta je odvoditelná z rozpoznávaných pravidel hry. Důležité je, že účastníci sociálního dění se snaží neurčitost redukovat, tedy nevyhnutelně organizovat řád. Tento řád je utvářen duálně. Jednak institucionalizací pravidel hry, jednak zakoušením osobních příběhů aktérů. Znamená to, že „Práce se pokouší smířit nesmiřitelné, narativní a institucionální paradigma, na bázi duality“ (s. 14). Lze rozlišit dva druhy řádů. Subjektivní řád – intrasubjektivitu a sdílený řád – intersubjektivitu. „Práce se snaží prokázat, že v ‚chápající sociologii‘ dlouho řešený problém sociální konstrukce intersubjektivit je možno řešit jenom jako problém sociální konstrukce intrasubjektivit a *vice versa*“ (s. 14). Autor konstatuje, že takovýto pohled umožňuje lépe porozumět nejen mezinním situacím, krizím a přerodům, ale i řádu samotnému. Samotným názvem poslední kapitoly upozorňuje na Paradox sociálního konstruování: Čím více je dění konstruováno, tím spontánněji se děje. Přichází rovněž s rámcovou interpretací přerodu České republiky v letech 1989-1993 (s. 330-340). Práce obsahuje dvě přílohy: 1) Výzkum sportovních skupin. 2) Dynamika bytostných zisků a ztrát (zkušenosti dvojice matky a onkologicky nemocného dítěte). Následuje slovník základních pojmů a jmenný rejstřík. ak

Zdeněk Konopásek: Estetika sociálního státu. O krizi reprezentace (nejen) v sociálním zabezpečení

Praha, G plus G 1998, 341 s.

V této studii, jež je zamyšlením nad problémy vyvstávajícími v oblasti sociálního zabezpečení v postmoderní době, autor vychází ze zjištění, že univerzalistické instituce moderní sociální politiky přestávají být prostředky realistické reflexe požadavků považovaných za společensky aktuální. Kýžené „vzájemné porozumění mezi lidmi a jejich institucemi“ (s. 15) nenastává. V první části, nazvané Úvod: Co a jak? Sociologická teorie a sociální politika v postmoderním věku, autor pojednává především vztahy mezi soudobou sociologickou teorií a problémy sociální politiky. Druhá část Techno-

logie versus textologie. Co může mít studium sociálního zabezpečení společného s literární teorií? Analyzuje systém sociálního zabezpečení jako text a zdůvodňuje možnost estetického přístupu k této zdánlivě tak přízemní stránce sociálního života. Třetí část se soustředí na problém, nazvaný 'Welfare mix' trochu jinak. Dvě cesty k univerzalitě sociálního zabezpečení. Autor zde upozorňuje na dvojí pojetí univerzalizmu a předesílá: „Ukážou tato dvě pojetí jako různé odpovědi na otázku, jak udržet univerzálnost nároků na sociální zabezpečení v podmínkách vysoce diferencovaných a málo stabilních – tedy neuniverzálních – společenských poměrů. Detailně objasním logiku obou pojetí, a to ve vztahu k teorii reprezentace“ (s. 13). Práce se v této části věnuje otázce, zda je možné nastavit systém sociálního zabezpečení tak, aby byl univerzalistický, a přitom nikoli paušální. Kniha obsahuje rejstřík zároveň jmenný a věcný a anglickou sumarizaci. *ak*

Jiří Šubrt et al.: Kapitoly ze sociologie veřejného mínění. Teorie a výzkum

Praha, Karolinum 1998, 242 s.

Text kolektivu autorů se zaměřuje na veřejné mínění jako sociální fenomén i jako objekt sociologického výzkumu. Práce spojuje přístup teoreticko-historický s přístupem metodologickým a představuje i aplikace výzkumu veřejného mínění ve specifických výzkumných oblastech. Poskytuje tak ucelený přehled o aktivitách v oblasti akademického i komerčního výzkumu využívajících kvantitativní i některé kvalitativní techniky. První část práce se věnuje veřejnému mínění ze sociálně-historického pohledu, zabývá se historií pojmu veřejné mínění a vývojem jeho koncepcí v sociologii. Dotýká se problematiky formování veřejnosti a odlišení pojmu veřejnost od pojmů dav, masa a publikum. Teoretická část se dále zaměřuje na koncepcie mínění a postojů a otázky vlivu skupiny na jedince. Pozornost je věnována i souvislostem politické kultury a veřejného mínění a fenoménu fámy. Druhá část práce pojednává o metodách a technikách výzkumu veřejného mínění. Shrnuje historii zkoumání veřejného mínění a charakterizuje jednotlivé výzkumné etapy. Další kapitoly se zabývají konkrétními metodologicko-technickými otázkami realizace

výzkumu a statistického zpracování dat. Jednotlivé kapitoly jsou věnovány výběrovým procedurám, standardizovanému dotazování, ohniskovým skupinám, tazatelské síti, analýze dat a kvalitativním metodám užívaným ve výzkumu veřejného mínění. Třetí část přibližuje specifické výzkumné oblasti veřejného mínění: výzkum volebního chování, zkoumání působení médií a výzkum zákazníka a trhu. *jch*

Milan Tuček, Ján Bunčák, Valentína Harmadyová: Stratégie a aktéri sociálnej transformácie a modernizácie v Českej a Slovenskej republike

Brno, Doplněk 1998, 173 s.

Předmětem této analytické práce jsou především dva okruhy problémů. Jednak hledání a zkoumání souvislostí mezi politickým chováním občanů a nabídkou strategií společenské transformace prezentovanou politickými stranami ve Slovenské republice v letech 1991-1996 a jednak komparace výsledků výzkumů ze Slovenské republiky s výsledky výzkumů z České republiky. V konkrétnější rovině se jedná například o chápání pojmů 'ľavicovosť' a 'pravicovosť'. A dále, „Znamená konzervativizmus, socializmus a liberalizmus na Slovensku to isté ako v Čechách alebo v iných stredo-európskych krajinách?“ (s. 10). Stať je založena na analýze volebních programů politických stran a hnutí, vybraných článků z tištěných médií a výzkumných rozhovorů s 37 představiteli společenské elity (včetně několika politiků) Slovenska. Je vypracována (v nadpise) zmíněnými autory ze SÚ SAV. Za účelem možnosti komparace dat z obou států prezentuje Milan Tuček ze SoÚ AV ČR typologii strategií a aktérů postkomunistické transformace, zkonstruovanou již dříve při obdobném výzkumu v ČR. Následně prezentuje určitá srovnání výsledků výzkumů provedených v obou zemích. Práce sestává z následujících kapitol: 1) Zastoupení obecných sociálně politických strategií v populaci České a Slovenské republiky v průběhu transformace společnosti (1991-1995). 2) Predstavy o vývoji spoločnosti a spôsoboch jej modernizácie. 3) Hodnotenie vývoja spoločnosti. 4) Nacionálny rámec: Rozdelenie Česko-Slovenska a slovensko-maďarské vzťahy. 5) Aktuálne koalície aktérov poli-

- tického a společenského života. 6) Názory elity na zisky a straty z transformace společnosti. 7) Koho chcú reprezentovať spoločenské elity? 8) Niekoľko k všeobecných záverov. ak

Jiří Večerník: *Občan a tržní ekonomika (Přijmy, nerovnost a politické postoje v české společnosti)*

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998, 329 s.

Práce Jiřího Večerníka se zabývá analýzou projevů ekonomické a sociální nerovnosti, probíhajících institucionálních změn a postojů obyvatelstva k ekonomické situaci v České republice během první poloviny devadesátých let. Kniha vznikla rozšířením a aktualizací autorovy práce *Markets and People. Czech Reform Experience in a Comparative Perspective* (Aldershot, Avebury 1996) publikované britským nakladatelstvím Avebury s cílem poskytnout zahraničním zájemcům aktuální informace o vývoji v České republice. Deset kapitol (1. Znovuzrozený trh práce a nové příležitosti, 2. Mzdové rozdíly, jejich změny a určující faktory, 3. Příjmová nerovnost domácností, 4. Změny v rozsahu a typech chudoby, 5. Změny v rodinných výdajích a bydlení, 6. Privatizace, střední vrstvy a postoje populace, 7. Aktivita jednotlivců a domácností při řešení finančních obtíží, 8. Reforma sociální péče, 9. Vnímání transformace v souvislosti s osobní situací, 10. Vliv ekonomických těžkostí na politické postoje) analyzuje proces české ekonomické a politické transformace první poloviny devadesátých let, doplněný častými exkurzy do sousedních reformních zemí střední a východní Evropy. Těžiště analýzy spočívá ve vysvětlení chování „drobných aktérů“ transformačního procesu. Zkoumané souvislosti přesahují rámec jedné vědní disciplíny. Proto jsou v knize využívány poznatky nejen sociologie, ale i mikroekonomie a politologie. Celá práce je empiricky podložena řadou statistických šetření a sociologických výzkumů obsahujících údaje z oblastí trhu práce, životní úrovně, ekonomického chování a subjektivního vnímání společenských změn. Kniha je doplněna přílohou obsahující vysvětlivky k použitým ukazatelům, postupům a grafům a seznamem použitých statistických šetření a sociolo-

gických výzkumů. Součástí publikace je i jmenný rejstřík. pj

Jiří Večerník, Petr Matějů et al.: *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*

Praha, Academia 1998, 364 s.

Studie je zaměřena na analýzu dynamiky sociálních, politických a částečně i ekonomických změn české společnosti v čase. Jak upozorňuje editor Jiří Večerník, studie není pojata jako přehled událostí a primárním cílem není ani analýza ekonomické reformy, zejména nikoliv z makroekonomického pohledu. Publikace má být zprávou o vývoji společnosti souhrnnějšího charakteru, než na jaký jsme zatím u podobných prací vycházejících u nás zvyklí. Autoři se dle editorova vyjádření do jisté míry inspirovali ideou například britských *Social Trends*, francouzských *Données sociales*, maďarské série *Social Report* a slovenských ročních souhrnných zpráv o stavu společnosti, nazývaných *Slovensko* (následováno příslušným letopočtem). Členy autorského týmu vedeného Petrem Matějů jsou sociologové, ekonomové, politologové, demografové a odborníci v problematice vzdělávání z pražských a brněnských pracovišť, jmenovitě Pavla Burdová, Ladislav Čerych, Petr Fiala, Marie Frýdmanová, Kamil Janáček, Jan Koucký, Martin Kreidl, Jindřich Krejčí, Petr Mareš, Miroslav Mareš, Petr Matějů, Ivo Možný, Pavel Pšeja, Ladislav Rabušic, Blanka Řeháková, Tomáš Sirovátka, Vladimír Tomšík, Jiří Večerník, Klára Vlachová. Předmluva pochází od Jacques Rupnika, Úvod: Zpráva o společnosti i Závěr: Výzvy a pastí transformace, napsal Jiří Večerník. Kniha je členěna na tři zastřešující části a tyto na celkem 12 kapitol. Těmito částmi jsou: 1) Potenciál ekonomické změny. 2) Ekonomické a sociální nerovnosti. 3) Sociální a politická struktura. Následují přílohy – včetně příloh informujících o Social Survey Programme (ISSP), Sociologickém datovém archivu (SDA) a o Projektu Sociální trendy. První část obsahuje kapitoly: 1) Trh práce a lidské zdroje. 2) Školský systém a rozvoj vzdělání. 3) Kapitalistická obnova: privatizace a podnikání. 4) Česká rodina, sňatkový trh a reprodukční klima. Druhá část. 5) Nerovnosti ve výdělcích, v příjmech a majetku domácnos-

tí. 6) Přerozdělování příjmů prostřednictvím daní a dávek. 7) Sociální mobilita a změny v životních šancích. 8) Role trhu a vlády v očích veřejnosti. Třetí část: 9) Obnova středních tříd a její politické souvislosti. 10) Sociální rozvrstvení a volební chování. 11) Názorová krystalizace a levicové posuny. 12) Vývoj politických stran a jejich systému po listopadu 1989. Publikace je autory doporučena odborníkům, studentům a všem zainteresovaným občanům. ak

Rok 1999

Ivan Gabal et al.: *Etnické menšiny ve střední Evropě (Konflikt nebo integrace)*

Praha, G plus G 1999, 342 s.

Soubor dvaceti více či méně autonomních statí sedmnácti autorů je zaměřen především na historii, současnost a širší pozadí etnické problematiky v České republice, přičemž pozornost je věnována i některým zemím střední a jihovýchodní Evropy. Soubor je zkrácenou verzí původně rozsáhlé studie o národnostních menšinách ve středoevropském regionu. První část (Historický a institucionální vývoj koncepce práv menšin) řeší obecné terminologické otázky a problematiku politické ochrany menšin společně s jejím institucionálním a právním zakončením. Prostor je věnován také historickému vývoji koncepce etnické menšiny a jejímu rozvoji po druhé světové válce. Druhá část (Historický, právní a společenský kontext menšin v České republice) představuje globální popis etnické situace České republiky, čímž připravuje půdu pro třetí část (Situace vybraných etnických menšin v České republice), která zkoumá konkrétní problematiku nejpočetnějších národnostních minorit na našem území (německé, polské, slovenské a romské). Čtvrtá část (Situace etnických menšin v sousedních zemích) se věnuje dalším středoevropským zemím (Polsku, Maďarsku a zejména Slovensku). Pátá část (Etnické menšiny a menšinová politika v zemích EU) řeší právní postavení menšin a zasazuje celou problematiku do celoevropského kontextu. Z konceptu celé publikace vyčnívá obsáhlá a kvalitně zpracovaná šestá část (Konflikt v Bosně a Hercegovině), která se věnuje historickému pozadí etnických konfliktů v Bosně a Hercegovině, roli

islámského prvku v těchto střetech a celkové podrobné analýze této problematiky. Kniha je doplněna anglickou sumarizací. pj

Jan Hartl, Jaroslav Huk, Věra Haberlová: *Česká společnost 1998*

Praha, Management Press a STEM 1999, 103 s.

Publikace prostředkuje široké veřejnosti výsledky některých průzkumů veřejného mínění Střediska empirických výzkumů (STEM) z roku 1998 a rovněž je interpretuje. Výzkumy se týkají vnímání domácí sociální, politické a ekonomické situace a dále perspektiv demokracie v České republice a názorů občanů na začlenění ČR do euroatlantických struktur. K tvorbě publikace bylo využito původní výzkumné řady STEM, pramenů Sociologického ústavu AV ČR, Odboru personálního marketingu Hlavního personálního útvaru Ministerstva obrany ČR a zahraničních zdrojů. Tématy hlavních kapitol jsou: 1) Čtvery volby a jeden volič. 2) Politické kyvadlo se vrací do polohy nula. (postoje k jednotlivým politickým stranám, základní politické orientace) 3) Instituce na okraji zájmu a důvěry. 4) Přežijeme náš zázrak? (stav ekonomiky, korupce, perspektivy hospodářského vývoje.) 5) Socialistické jistoty mizí, myšlení se nemění. (bydlení, nezaměstnanost, otázka důchodové reformy) 6) Přesla-pování před branami Evropy. (zajištění obrany, otázka vstupu do EU) 7) Důvěrou v základy demokracie rok nejistot neotřásl. Následují přílohy (tabulky i grafy): 1) Dlouhodobý vývoj volebních preferencí 1997-1998. 2) Vývoj důvěry v ústavní činitele. 3) Vývoj hodnocení politických osobností. ak

Joseph Hrabá, Zdeňka Pechačová, Frederick O. Lorenz: *Deset roků po 10 letech. 1989-1999*

Praha, Academia 1999, 136 s.

Práce dvou amerických sociologů a jedné české socioložky se zabývá dopadem postsocialistické transformace na české rodiny. Obsahuje životní příběhy (*life histories*) deseti českých rodin, které hovoří o svých zkušenostech z období před rokem 1989 a o svých očekávaných od polistopadových reform. Ústředním tématem všech životních příběhů jsou postoje zkoumaných rodin k sociální, ekonomické a

politické transformaci české společnosti. Cílem této případové studie bylo zjistit dopady transformačního procesu a zkoumat osobní a sociální zdroje, které zprostředkovávají a ovlivňují vztah mezi transformací a duševním a fyzickým stavem českého obyvatelstva. Nejpodstatnějším rysem práce je zachycení vnímání reforem a jejich významu řadovými občany deset let po listopadu 1989, a to jejich vlastními slovy. Intenzivní, několikrát v průběhu let opakované rozhovory s rodinami, spojené s dotazníkovým šetřením, vypovídají o vztahu mezi konkrétní historickou událostí a jejím vlivem na život obyčejných lidí. Z celkového původního souboru 774 rodin bylo nakonec vybráno 16 rodin podle následujících kategorií: 1. oba manželé v důchodu, 2. jeden z manželů je invalidní, 3. samostatná žena jako hlava domácnosti (svobodná, rozvedená, vdova), 4. muž jako hlava rodiny, zaměstnaný v zemědělství, 5. muž jako hlava rodiny-podnikatel, 6. muž jako hlava rodiny, zaměstnaný v soukromém sektoru, 7. muž jako hlava rodiny, zaměstnaný ve státním podniku, 8. muž jako hlava rodiny, zaměstnaný ve státní správě, a 9. žena pracující ve státní správě, a rovněž s ohledem na jejich geografické umístění. Deset nejzajímavějších rodinných příběhů tvoří jádro publikace. Práce je doplněna předmluvou Jiřího Večerníka a profily všech autorů.

Stanislav Hubík: Sociologie vědění. Základní koncepte a paradigmata

Praha, Sociologické nakladatelství 1999, 224 s.

Kniha z ediční řady Základy sociologie nabízí souhrnnou informaci o základních konceptech a paradigmatech sociologie vědění tak, jak byly utvářeny od 40. let 19. století do 90. let 20. století. Zahnuje reflexi konceptů – kromě jiných – K. Marxe, W. Diltheye, M. Schelera, K. Mannheima a A. Schütze. V první části je kniha věnována tématu Utváření základů paradigmata sociologie vědění, ve druhé části tématu Konstrukce paradigmata sociologie vědění. Paradigmata jsou rozčleněna na tři kategorie: paradigmata světonázorová, ideologická, interpretativní. Předmětem třetí části knihy jsou otázky Komunikativní revize základů sociologie vědění a čtvrté části pak Sociální konstrukce skutečnosti. Autor upozorňuje, že „Text

netematizuje takové problémy jako ‚distribuce vědění‘ nebo ‚vědění jako kulturní kapitál‘ nebo ‚role intelektuálů‘ apod., ale téměř výhradně problematiku formace a deformace vědění v závislosti na postavení jeho nositele v sociální situaci (...) v práci rovněž chybí problematika sociologie vědy (...)“ (s. 16). Kniha je zakončena páťou částí, nazvanou Sociologie vědění a diskurs postmodernismu. Zde autor tvrdí: „Namísto kritiky, která je typickým kognitivním nástrojem moderní metodologie, profiluje (často skrytě) metody postmodernistů ironie procesu modernizace a nostalgii po procesu alternativním, avšak nedosažitelném“ (s. 197). Součástí knihy jsou rejstříky jmenný i věcný. ak

Antonín Komenda: Sociální deviace (Historická východiska a základní teoretické přístupy)

Olomouc, Univerzita Palackého 1999, 314 s.

Přehledová práce sumarizuje historický vývoj nazírání na problematiku sociální deviace a podává reprezentativní přehled teorií deviantního jednání. Publikace je rozdělena do tří částí. První přináší vymezení základních pojmů – převážně různých druhů sociálních norem, jejichž porušování je považováno za projev sociální deviace. Největší pozornost je věnována právním normám. Samotný pojem sociální deviace je analyzován z hlediska různých definičních přístupů a pohledů, které ovlivňovaly jak příslušný dobový diskurs, tak i dobovou laickou představu o sociální deviaci. Je zkoumán i vzájemný vztah sociologie deviantního jednání a kriminologie. Sociologie deviantního jednání se zabývá nekonformním jednáním v nejširších souvislostech, zatímco kriminologie se zaměřuje na specifické formy deviantního jednání, spjaté s porušováním trestněprávních norem. Druhá část se věnuje historii zkoumání sociální deviace, mapuje klasickou kriminologickou školu, počátky pozitivistické školy a zrod moderní vědecké kriminologie. Klíčová třetí část přináší výklad základních paradigmata zkoumání sociální deviace a rozebírá jednotlivé biologické, sociologické a psychologické přístupy. Historicky starší biologické a psychologické přístupy jsou pojednány stručně a hlavní pozornost je věnována přístu-

pům sociologickým (ve dvou oddílech Etiologie deviantního jednání a Deviace jako porušení sociálních pravidel). Závěr je věnován interdisciplinárním přístupům k problematice, spojujícím výše uvedené vědecké přístupy s psychiatrickými poznatky a policejní praxí. Publikace je opatřena obsáhlým seznamem relevantní literatury a jmenným rejstříkem. *pj*

Zdeněk Konopásek (ed.): Otevřená minulost. Autobiografická sociologie státního socialismu

Praha, Karolinum 1999, 372 s.

Publikace je výsledkem spolupráce sociologů tvořících uskupení SAMISEBE (osm mužů a žen narozených v období 1924-1963), kteří se rozhodli použít sami na sebe metodu biografického zkoumání. V úvodu editor s vazku Zdeněk Konopásek ukazuje možnosti biografické sociologie ve výzkumu bývalých komunistických společností a místo tohoto typu výzkumu v kontextu české sociologie. V prologu editor představuje pravidla, podle kterých se s autobiografiemi pracovalo. První část knihy obsahuje příspěvky zahraničních autorů na téma biografického výzkumu, které zazněly na workshopu konaném v roce 1992 v Praze. V druhé části jsou shromážděna analytická zpracování autobiografií. M. Disman coby emigrant oživuje Schützovo pojetí cizince. J. Alan se soustřeďuje na problém rodinných vztahů a členství v KSČ, O. Šmídová se věnuje sdělení o společenském vývoji, jak ho podávají příběhy bytů. J. Kabele sleduje v autobiografii své i svých kolegů kontinuitu s životními postoji předlistopadovými. Z. Konopásek se zamýšlí s užitím metafory babička-sociologie nad problémem autoreferenčnosti a reflexivity sociologie zbažené svých sociálních závazků. Třetí část je naplněna ukázkami z autobiografií, které byly psány v několika patrech (vrstvách). Každé patro je zastřešeno tématem a uzavírá se, až když všichni zúčastnění poskytnou autobiografii. První dvě patra neměla zadání téma, zbývajících sedm bylo tematicky zaměřeno. Epilog je zamyšlením Z. Konopásky nad přínosem biografického zkoumání post/komunistického Východu k porozumění post/modernímu Západu. Na posledních stranách jsou informace o účastnících projektu i výzkumu samotném. *mj*

Dušan Lužný: Náboženství a moderní společnost. Sociologické teorie modernizace a sekularizace

Brno, Masarykova univerzita 1999, 183 s.

V publikaci je prezentován základní přehled sociologických teorií modernizace a sekularizace se zřetelem na vliv těchto teoreticky tematizovaných procesů na vztah moderní společnosti k náboženství. Je sledován vývoj teoretické reflexe změny postavení náboženství v moderní společnosti od vzniku sociologie po současné pokusy o reflexi problematiky globalizace v sociologii náboženství. Kromě jiného práce dále pojednává o pojetí sekularizace jakožto procesů ústících ve snižování sociálního významu institucionalizovaného náboženství a v privatizaci náboženství. To je kladeno do souvislosti s pokračující pluralizací náboženského života, jejímž následkem podle teoretiků je jak pokles věrohodnosti náboženství, tak i náboženské oživení. Kniha otevírá otázku platnosti teorie strukturální diferenciace (Bellah, Lash) a sekularizace v podmínkách politizace náboženství, a také otázku kulturní podmíněnosti základních sociologických konceptů náboženství. Výkladům konceptů jednotlivých teoretiků předchází úvodní kapitola celé publikace, nazvaná Formování moderní společnosti. V kapitole, nazvané Závěrem: Sociologie ztraceného ráje aneb nostalgické paradigma, jsou vymezeny čtyři základní představy v tomto paradigmatu zahrnuté. Publikace obsahuje rejstříky jmenný i věcný. *ak*

Věra Majerová, Emerich Majer: Kvalitativní výzkum v sociologii venkova a zemědělství. Část I.

Praha, Provozně ekonomická fakulta ČZU 1999, 158 s.

Tato práce představuje uvedení do metod a technik kvalitativního výzkumu, jež mohou najít využití i v jiných oblastech zkoumání, než je sociologie venkova a zemědělství. Po úvodních kapitolách seznamujících s historickým vývojem kvalitativní metodologie a základními pojmy kvalitativního výzkumu a jeho srovnáním s výzkumem kvantitativním následuje podrobný výklad prvních dvou fází výzkumu, kterými jsou fáze projektování výzkumu a fáze

sběru dat. Autoři popisují postupy výzkumu od počátečního nápadu, přípravy vlastního výzkumného plánu, rozboru a formulace zkoumané otázky až po výběr techniky sběru dat a jeho realizaci. Dotýkají se problematiky časové a finanční náročnosti výzkumu i otázek etických. Hlavní část textu je věnována sběru dat a charakterizuje tři základní kvalitativní techniky sběru dat: zúčastněné pozorování, interview a analýzu osobních dokumentů. Podrobně se zabývají jejich přípravou, strategiemi kontaktování respondentů či výběru dokumentů, způsoby jejich provedení a případnými překážkami či riziky jejich použití apod. Samostatná kapitola pojednává o skupinovém interview a technice sociometrie, která obvykle nebývá mezi kvalitativní metody řazena, kterou je však možno využít pro výběr vhodného informátora, který usnadní vstup výzkumníka do zkoumaného prostředí. Závěrečná část se zaměřuje na způsoby zápisu dat při použití jednotlivých technik. Problematikou vlastního zpracování dat, různými typy analýzy dat a prezentace výsledků zkoumání se zabývá druhý díl publikace.

jch

Petr Mareš : *Sociologie nerovnosti a chudoby*

Praha, Sociologické nakladatelství 1999, 248 s.

Kniha je přehledovou prací o chudobě v hospodářsky rozvinutých zemích, zařazenou nakladatelem do ediční řady *Základy sociologie*. Autor zdůrazňuje potíže s definováním pojmu chudoba vzhledem k jeho povaze normativní i deskriptivní. Zastává názor, že „Pokud chceme diskutovat o chudobě, musíme ovšem v každém případě problém sociální stratifikace a s ním i problém nerovnosti alespoň zmínit. Bez nerovnosti by nebylo chudoby“ (s. 14). Komplikovanost problému definování spočívá i v tom, že „Společnost chápe chudobu jako ‚sociální a politický‘ problém (otázka solidarity) či jako ‚politický a sociální‘ problém (otázka sociální exkluze)“ (s. 207). Práce se zabývá vývojem vnímání chudoby v preindustriální Evropě, různými současnými způsoby klasifikace pojetí chudoby a metodikami měření chudoby z hlediska příjmů, spotřeby a výdajů i subjektivního vnímání. Autor informuje nejen o způsobech identifikace chudých a formách pomoci chudým lidem, nýbrž především po-

jednává otázky, z jakých předpokladů vychází a jak jsou strukturovány soudobé systémy pomoci chudým. Sem je zahrnuta i otázka vlivu těchto a dalších aspektů sociálního kontextu na osobní lidskou důstojnost chudých osob. Není opomenuto dilema, čím problém existence chudoby a chudých osob vlastně je, ani riziko pro společnost plynoucí právě z existence chudoby. O situaci v České republice je konkrétněji referováno v kapitolách Institucionalizace chudoby v Čechách po roce 1989 a Odezva společnosti na zviditelnění chudoby. Nechybí rejstříky, jak jmenný, tak věcný.

ak

Ivo Možný : *Sociologie rodiny*

Praha, Sociologické nakladatelství 1999, 250 s.

Kniha, vydaná v ediční řadě *Základy sociologie*, obsahuje vybraná témata ze sociologie rodiny. Fakt, že nejde o kompletní přehled problematiky, autor v předmluvě zdůrazňuje a zároveň zde objasňuje kritéria svého výběru témat. Kniha je určena studentům sociálních věd jako uvedení do oboru a také – jako příručka pro orientaci – širokému okruhu profesionálních pracovníků, kteří se zabývají problematikou manželství, párového soužití, rodiny, výchovy i vztahu soukromého a veřejného života. Práce čtenáře seznamuje s teoriemi rodiny od jejich počátků v 19. století. Hlavní důraz je kladen na velké teorie 50. let 20. století a na pokusy o jejich překonání v letech 70. a 80. Jsou reflektovány – kromě jiných – otázky fungování rodiny v systému sociální a majetkové nerovnosti, otázky výběru partnerů, změn v povaze rodičovství a dětství ve vyspělých společnostech a vliv všeobecné zaměstnanosti žen na rodinné chování. Dále je pojednána transformace rodiny ve věku individualizace a rovněž soudobé sociologické teorie intimity, sexuálního chování a párových vztahů. Není opomenuta ani Mimoekonomická stratifikace: kognitivní třídy, ani přínos teorie sňatkového trhu ekonoma Garryho S. Beckera. V konkrétnější rovině kladení otázek se autor nevyhýbá například problému ovlivnění šancí dítěte na úspěch v životě jeho rodinou, odlišnostem vlivů rodiny a vlivů školy nebo otázky, zda odkladem sňatku více riskuje žena vzdělaná či žena s nižší kvalifikací a jak je tomu u mužů. Součástí práce jsou rejstříky jmenný i věcný.

**Pavel Nováček: Křížovatky budoucnosti.
Směřování k udržitelnému rozvoji a globálnímu řízení**

Praha, G plus G 1999, 284 s.

Tématem této práce jsou reflexe možných budoucností lidstva a planety Země. Autor se zamýšlí nad problematikou stavu světa a příčin globální krize. Hlavním bodem jeho úvah je koncepce udržitelného způsobu života a možné institucionální mechanismy její realizace. Problematiku udržitelného rozvoje nechápe jen jako otázku ochrany životního prostředí, ale je si vědom jeho sociálních, ekonomických i jiných aspektů. Autor spojuje snahu předvídat podle dnešních trendů budoucí vývoj s normativním přístupem zdůrazňujícím křesťanské hodnoty. V úvodních kapitolách shrnuje nejvýznamnější globální problémy a jejich příčiny a charakterizuje koncepci udržitelného rozvoje jako východisko z globální krize. Těžištěm této práce je diskuse o formách sebeřízení společnosti od úrovně obcí a regionů až po úroveň globální. Řešením je podle autora decentralizace na úrovni státu na základě principu subsidiarity a naopak centralizace pravomocí v rukou funkčních nadnárodních institucí, které by vytvářely vhodný model globálního řízení. Podrobně se věnuje činnosti a struktuře OSN a možným směrům její reformy. Pojednává o koncepci tzv. globálního Marshallova plánu, který by měl přispět k zmírnění rozdílů mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi. Uvažuje o problematice vzniku globální občanské společnosti a o globální etice. Dále se zaměřuje na jednotlivé aspekty globálního řízení, mezi které patří globální ekonomické řízení, globální bezpečnost, rozvojová pomoc a spolupráce, péče o globální společné statky a globální legislativa.

jch

Martin Potůček (ed.): Česká společnost na konci tisíciletí 1, 2

Praha, Karolinum 1999, 729 s. (399 s.: sv. 1, 330 s.: sv. 2).

Jedná se o dvousvazkový sborník z konference konané 12.-14. března 1998 v areálu Karolina, již se zúčastnili experti i teoretici z oblasti sociologie, ekonomie, politologie, práva, ekologie a dalších blízkých společenských věd.

disciplín. Společným rysem příspěvků nemalé části účastníků byla hodnocení výrazně kritizující počínání (respektive i nepočínání) značné části české politické elity z let 1990-1998. První svazek obsahuje texty Zahájení (Lubomír Mlčoch, Miloslav Petrusek, Martin Potůček), přednášky pro celé Plénium (Lubomír Mlčoch, Ivo Možný, Bedřich Moldan, Martin Bojar). Dále obsahuje příspěvky ze Sekce A – Vize pro český stát a Sekce B – Makroekonomická transformace v kontextu společenských změn. Následuje druhý svazek s příspěvky ze Sekce C – Problémy české společnosti, Sekce D – Problémy českého a slovenského státu (diskusi v této sekci se zúčastnili i Zora a Martin Bútorovi a Soňa Szomolányi) a Sekce E – Cesty ke zlepšení životního prostředí České a Slovenské republiky (mezi účastníky byl i Mikuláš Huba). Sborník zakončují Přílohy: 1) Program konference Česká společnost na konci tisíciletí. 2) Výsledky ankety k rozvojovým příležitostem a vývojovým ohrožením českého státu (Martin Potůček). 3) Závěry z konference Česká společnost na konci tisíciletí (Martin Potůček).

ak

Martin Potůček: Křížovatky české sociální reformy

Praha, Sociologické nakladatelství 1999, 317 s.

Kniha je výkladem i rekapitulací problémů české sociální politiky 90. let z pohledu autora – spolutvůrce některých analytických dokumentů postoupených státním institucím a zároveň účastníka odborných diskusí na téma sociální politiky. V části A autor prezentuje Teoretická východiska. Na sociální politiku je pohlíženo jako na podmínku rozvoje lidského potenciálu, prostředek naplnění lidských práv garantovaných ústavou a výsledek součinnosti státu, trhu a občanského sektoru. V části B, nazvané Kritická reflexe ideových východisek a praxe české sociální politiky autor upozorňuje – mimo jiné – na nedostatky reformem sociálního zabezpečení a zdravotnictví, vyjadřuje se k problému přidavků na děti. Pojednává i otázku nebezpečí neokorporativního modelu prostředkování zájmů ve společnosti a v politice. V části C analyzuje faktory, které mohou ovlivnit – ať pozitivně nebo negativně – sociální politiku u nás v budoucnu (globalizaci, ne-

zaměstnanost, chudobu a nerovnost příležitostí, integraci ČR do EU). Část D obsahuje výhradně dokumenty, a sice následující: 1) Prohlášení sociologů (dopis prezidentovi). 2) Sociální program Občanského fóra. 3) Scénář sociální reformy. 4) Projekt OMEGA – občanská soudržnost, lidská solidarita. 5) Václav Klaus: Principy zdravé sociální politiky (polemika s M. Potůčkem). 6) Martin Potůček: Sociální politika je službou veřejnosti (polemika s V. Klausem). 7) Teze sociální doktríny KDU-ČSL. 8) Sociální doktrína ČSSD. 9) Amsterdamská deklarace sociální kvality Evropy. Kniha obsahuje anglickou sumarizaci. *ak*

Romové v České republice (1945-1998)

Praha, SOCIOKLUB 1999, 558 s.

Práce devatenácti autorů různého odborného zaměření komplexně shrnuje romskou problematiku na našem území. Jednotlivé monotematické studie se zabývají různými aspekty otázky Romů. Práce má nejen teoreticko-deskriptivní (charakterizace romské kultury a společnosti, její historie a vývoj vztahů české většinové společnosti k Romům), ale i praktickou dimenzi (dopad konkrétních právních norem a zásahů státu, koncepce dalšího vývoje integrace Romů). Publikace se skládá z dvaceti částí, zabývajících se romskou problematikou na reprezentativně široké úrovni – od úvodního eseje popisujícího romskou společnost zevnitř, přes praktické integrační inspirace ze zahraničí, až k demografickým a statistickým analýzám romské populace. Další studie se zabývají vývojem romského etnika, ať už obecněji v dlouhodobém horizontu vývoje od etnické kasty k strukturovanému etnickému společenství, či v několika etapách detailně popisujících konkrétní vývoj romské populace v České republice. Zbýlé studie řeší například dopad konkrétních právních norem, přehledově shrnují otázku nevládních a neziskových romských nebo proromských občanských organizací, vývoj a strukturu romské reprezentace po roce 1989 a dopad vládní minoritní politiky. Ve dvou studiích je zkoumána problematika romské intelektuální elity a žurnalistiky. Podrobně je analyzována otázka zařazení romských dětí do systému českého základního školství, problematika romské zaměstnanosti, systémy

sociální ochrany Romů, vzdělávání dospělých, sociální patologie Romů a mezinárodní dokumenty vztahující se k romské problematice. Závěr shrnuje romskou problematiku na území České republiky a formuluje projekt jejich integrace do většinové společnosti. Publikace je opatřena portréty všech autorů a poměrně obsáhlou anglickou sumarizací. *pj*

Josef Zumr (ed.): Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor

Praha, Filosofia 1999, 392 s.

Kniha je sborníkem příspěvků z mezioborového symposia konaného 2.-3. 10. 1998 v Táboře při příležitosti 40. výročí smrti předního českého sociologa Emanuela Chalupného. Jak uvádí v úvodu editor J. Zumr, účelem symposia a posláním sborníku je obnovení pozornosti věnované E. Chalupnému a spravedlivé začlenění jeho osobnosti do novodobých českých duchovních dějin (s. 9). První část sborníku, Dílo a jeho tvůrce, je věnována Chalupného biografii, jeho působení v Brně, jeho angažovanosti v dobových diskusích a rozboru jeho korespondence a písemné pozůstalosti. Příspěvky v druhé části, Sociolog a myslitel, se zabývají umístěním Chalupného ve vývoji československé sociologie, jeho pojetím regionu, přístupem k problému národní povahy, pojetím historie a filozofie dějin a úlohou v rozvoji sociologie v ČSR 20. let. Třetí část, Sociolog a právník, obsahuje stati o Chalupného pojetí práva a sociologie práva, o reflexi vztahu práva a morálky v jeho díle, jeho názorech na populační otázku a reformu trestního práva a rovněž o Chalupného působení v advokacii a pojetí etiky advokátů. Čtvrtá část, Historik a spisovatel, představuje Chalupného jako historika a literárního autora. Obsahuje příspěvky o Chalupného literární kritice, o jeho koncepci krajiny a dějin tělesné kultury a o jeho vztahu k T. G. Masarykovi, K. Havlíčkovi a J. A. Komenskému. Poslední část, Občan a vychovatel, je věnována vztahu Chalupného k Táboru, jihočeskému regionu, skautingu a krajinné ekologii. Následují dva dopisy L. Klímy adresované Chalupnému a dokumentující Klímovo stanovisko k některým Chalupného názorům. Závěr publikace tvoří 115stránkový soupis Chalupného díla. *mj*

Rok 2000

Marie Čermáková et al.: Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech

Praha, Sociologický ústav AV ČR 2000, 145 s.

Předmětem této studie je sociální analýza genderových vztahů v české společnosti. Studie se zaměřuje nejen na současné uspořádání pozic mužů a žen ve společnosti, ale věnuje se i širšímu okruhu otázek dlouhodobého působení kulturních a sociálních mechanismů, které podmiňují charakter možných změn. Zdůrazňuje rozdílnost sociálních dopadů transformačních procesů na ženy a na muže. Teoretickým východiskem této studie je sociální teorie genderových nerovností, jejich patriarchální podmíněnosti a svázanosti s rodinnou a institucionální strukturou. Genderové difference jsou chápány jako organizační princip pronikající všemi sférami veřejného, pracovního i rodinného dění ve společnosti. Z metodologického hlediska je tato práce založena na hloubkové sekundární analýze statistických dat a sociologických dat z reprezentativních dotazníkových šetření prováděných Sociologickým ústavem v průběhu 90. let zaměřených na rodinný život a pracovní sféru. Data kvantitativní povahy jsou doplněna i dvěma kvalitativními sondami. Studie obsahuje sedm kapitol: 1. Genderové rozdíly a jejich příčiny – systémy vzdělávání a práce, 2. Sociální mechanismy a jejich dopad na genderové vztahy, 3. Sociální politika a genderové otázky, 4. Rovnost gender rolí v průběhu rodinného cyklu, 5. Sociální aspekty mateřství, 6. Muž v reálu a v perspektivě, 7. Nezaměstnanost a situace žen a mužů. V závěru jsou shrnuty nejdůležitější poznatky a charakteristiky současných trendů včetně možných perspektiv dalšího vývoje. *jch*

Ludmila Fialová et al.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství

Praha, Sociologické nakladatelství 2000, 163 s.

Předmětem práce (jejímiž spoluautory jsou Dana Hamplová, Milan Kučera a Simona Vymětalová) jsou změny reprodukčního chování obyvatel České republiky nastalé po roce 1992, spolu s názory mladých lidí na manželství a rodičovství. Východisky jsou demografická

analýza populačního vývoje obyvatelstva ČR v 90. letech a výsledky sociologického šetření Mladá generace, provedeného v říjnu až prosinci 1997 Střediskem empirických výzkumů (STEM) v rámci třech po sobě jdoucích pravidelných průzkumů. Obsahem hlavních okruhů kapitol jsou: 1) Demografické chování mladých lidí v České republice, jeho sledování v průzkumech, hodnocení reálné situace a vnější vlivy. 2) Mladí lidé v rodině. 3) Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí. 4) Postoje k manželství a rodičovství. 5) Partnerský vztah. Závěrem následuje Promítnutí výsledků průzkumu do prognostických úvah o rodině a Přílohy, z nichž první zobrazuje Přirozený pohyb obyvatelstva České republiky v letech 1980-1997, zatímco druhá Analytické charakteristiky populačního vývoje v letech 1980-1997. Průzkum, jehož hlavní výsledky jsou v knize prezentovány, byl soustředěn především na dvě základní otázky: „jaký podíl mladých lidí předpokládá (hodlá) žít v jednotlivých formách partnerského soužití, a zda a kolik dětí chtějí mít mladí lidé ve svých budoucích rodinách“ (s. 135). Ohledně postojů k plození a výchově dětí se ukázalo, že děti jsou pro mladé lidi nadále významnou hodnotou (s. 135-137). Ovšem v kontextu příležitostí nabízejících se mladým lidem na straně jedné a materiálních podmínek jejich existence na straně druhé je odklad uzavření sňatku ve srovnání s dřívějšími generacemi komentován jako výraz rozumného a odpovědného jednání. *ak*

Hana Friedlanderová, Milan Tuček a MEDIAN: Češi na prahu nového tisíciletí

Praha, Sociologické nakladatelství ve spolupráci s firmou MEDIAN s. r. o. 2000, 223 s.

Studie prezentuje informace o různých aspektech životního stylu obyvatel České republiky. Využívá především dat a analýz, jejichž zdrojem jsou výzkumy spotřebitelského a mediálního chování, provedené firmou MEDIAN. Některé údaje pocházejí z příjmového mikrocensu ČSÚ za rok 1996. Základní jednotkou analýz jsou různě definované kategorie sobě podobných rodin či domácností, někdy i různě definované kategorie sobě podobných jednotlivců. Jednotlivé okruhy kapitol jsou zaměřeny

na hospodaření domácností, jejich vybavenost, trávení času, roli peněz a nakupování a rovněž na zkoumání deklarovaných postojů a v této souvislosti rovněž na hodnotové orientace. Poslední tematický okruh je zaměřen na očekávání rodin ve vztahu k budoucnosti jednak své vlastní rodiny, jednak celé české společnosti. Publikace je výsledkem autorské spolupráce Hany Friedlanderové, specialistky v oblasti marketingových a mediálních výzkumů ve společnosti MEDIAN, a Milana Tučka, vědeckého pracovníka Sociologického ústavu AV ČR, zabývajícího se jednak metodologií reprezentativních sociologických šetření a zpracováním jejich výsledků a jednak problémy třídní struktury a stratifikace a sociálně politických postojů obyvatelstva v zemích někdejšího státního socialismu. Téma, způsob a jazyk výkladu mohou být srozumitelné rovněž širší veřejnosti.

ak

Pavlaína Janošová: *Homosexualita v názorech současné společnosti*

Praha, Karolinum 2000, 218 s.

Práce tematizuje problém homosexuality a postavení homosexuálně orientované minority v české společnosti. Kniha je rozdělena na dvě tematicky i obsahově rozdílné části. První, Teoretická část, zkoumá problém homosexuality a homosexuálně orientovaných ve čtyřech kapitolách. První kapitola (Fenomén homosexuality) je úvodem do této problematiky a v obecných rysech popisuje homosexualitu, homosexuální chování a proces sexuální identifikace. Součástí této kapitoly jsou převážně informace z medicínské a psychologické oblasti. Druhá kapitola (Kulturní a časové proměny v pojetí homosexuality) stručně hovoří o projevech homosexuality v různých světových kulturách a probírá historii evropských postojů k homosexualitě. Třetí kapitola (Homosexualita v sociálním kontextu) předkládá různé alternativní modely homosexuálního života, problém registrovaného partnerství, problematiku jeho vztahu k biologickému rodičovství, odlišnosti životního stylu různých věkových skupin, a problém nemoci AIDS. Čtvrtá kapitola (Homosexualita z pohledu současného křesťanství) obsahuje přehled biblických odkazů a teologických náhledů na homosexualitu, společně se

stručnou informací o diskusích vedených na toto téma v českých církvích. Druhá, Praktická část, podává výsledky sociologického průzkumu postojů současné české společnosti k homosexualitě. Pomocí dotazníkové metody bylo osloveno 408 respondentů z různých sociálních skupin – studenti středních a vysokých škol a pracující v různých profesích. Postoje dotazovaných byly posuzovány nejen z hlediska věku, pohlaví, vzdělání a profese, ale i náboženského postoje a příslušnosti ke konkrétní církvi. V závěru knihy jsou obsaženy výňatky z rozhovorů s několika homosexuálně zaměřenými respondenty.

pj

Jan Keller: *Vzestup a pád středních vrstev*

Praha, Sociologické nakladatelství 2000, 123 s.

Studie je vedena snahou o zpřesnění povědomí a diskursu o středních vrstvách. Na počátku autor definuje významové rozlišení mezi pojmy střední třída, střední třídy, střední vrstvy. Táže se, co bývá danými termíny označováno a problém shledává v jejich často téměř libovolném užívání bez jasnější reflexe jejich významů. Střední třídě pak jsou připisovány tak odlišné významy jako normál či standard, ovšem i jako reálná či přinejmenším potenciální společenská elita. Střední třídu někteří považují za součást tvořivě a inteligentně integrující společnost, oporu demokracie, občanské společnosti, motor ekonomiky, základ sociálního konsensu. Jiní ji však považují za beznadějně konformní masu. Jsou střední třídy nadějí moderní společnosti, nebo jsou samy v úpadku a jedním z jejich nejtěživějších problémů? Snahy zodpovědět otázku výrazně spolumodifikuje vztažný rámec (historický kontext včetně místa). Nejsou však střední třídy dokonce iluzorním aktérem? Při promýšlení problémů v knize pojednávaným je potřebné uvědomovat si „...nepoměr mezi očekáváním směřovanými vůči těmto vrstvám a jejich aktuálním potenciálem a vývojovými perspektivami“ (s. 11). Po úvodu následují kapitoly: 1) Svět starých středních vrstev. 2) Expanze nových středních vrstev. 3) Sociologické portréty (zde jsou vyložena pojetí člověka v díle známějších sociologů). 4) V soukolí organizací. 5) Na skřipci globalizace. 6) Strachy a obavy středních vrstev. 7) Postmoderní statusová panika. 8) Kompliko-

vé anebo oběti sociálního státu? 9) Střední vrstvy a občanská společnost. 10) Tajemství středních vrstev. Kniha obsahuje rejstříky jmenný i věcný. ak

Miloslav Lapka, Miroslav Gottlieb: Rolník a krajina. Kapitoly ze života soukromých rolníků

Praha, Sociologické nakladatelství 2000, 166 s.

Kniha mapuje osudy soukromě hospodařících rolníků žijících v oblastech jihozápadních, jižních a jihovýchodních Čech a na jihovýchodní Moravě po pádu komunismu, jejich hodnoty, postoje a archetypy. Publikace si také klade otázku ekologického vědomí rolníků, jejich pracovního etosu a sociální typologie. Opírá se o výzkum realizovaný v letech 1991-1993 a 1994-1995 technikou neřízeného (vstupního) rozhovoru, řízeného rozhovoru, pozorování, fotografické dokumentace, dotazníkového šetření a dále specifickými – v knize konkretizovanými – metodami. Kromě úvodu, prvních dvou kapitol vymezujících souvislosti a seznamujících se základními údaji o výběrovém souboru respondentů a dále pak slovníčku pojmů a příloh (Ukázka zápisu, Tabulky, Letecké snímky, Ukázka dotazníku a Grafy), obsahuje kniha také následující kapitoly: 3) Byla to strašná a zničující válka. 4) Hospodaření a krajina. 5) Rolník v místní komunitě. 6) Rolník je přežitkem v nové době? 7) Archetypy ve vědomí rolníků. 8) Závěrečné odpovědi. Autoři, antropoekologové, explicitně poukazují na potřebu vzájemného respektu mezi světy rurálním a urbánním (s. 8). Varují před nebezpečím myšlenkových zkratk takového druhu, jaké zastupuje názor, že „združstevňování byl prý pouze proces radikální koncentrace kapitálu, ke kterému dochází v západní Evropě pomalu a s přestávkami vytěsňováním malých forem (...) O násilné cestě, která vedla k vytvoření podobných struktur v české krajině, se mlčí“ (s. 12). Podle jejich názoru je problémem „nevůle jít na kořeny sociálních, mravních a kulturních zel, mlčí se o sociálních, mravních a kulturních důsledcích (...) Uvedené matení pojmů, dobře popsané G. Orwelllem, má jediný úkol: zbavit se přímé odpovědnosti za násilí spáchané na člověku a krajině v naší zemi“ (s. 12). ak

Hana Maříková (ed.): Proměny současné české rodiny. Rodina – gender – stratifikace

Praha, Sociologické nakladatelství 2000, 170 s.

Předmětem analýzy publikované v této knize jsou změny v ekonomickém postavení rodiny na příkladu úplné rodiny (rodinné domácnosti) a vývoj rozdílů v postavení pracujících žen a mužů. Autoři zkoumají sociální diferenciaci v materiální sféře života rodin v závislosti na socioprofesionálním postavení partnerů i vnímání perspektiv rodiny. Dále je srovnáváno sociální postavení ekonomicky aktivních mužů a žen na začátku a na konci 90. let podle jejich souhrnného statusu i partiálních statusů. Součástí studie jsou také témata dvoukariérového manželství jakožto typu partnerského svazku, specifika zaměstnanosti českých žen oproti zaměstnanosti žen ve vyspělých západoevropských zemích i význam zaměstnanosti žen pro rodinu. Publikace obsahuje následující kapitoly: 1) Místo rodiny v teorii a výzkumu sociální stratifikace (Jadwiga Šanderová). 2) Vybrané charakteristiky současné české rodiny a jejich vývoj v posledním desetiletí (Milan Tuček). 3) Životní úroveň rodinných domácností na konci devadesátých let v závislosti na socioprofesionálním postavení partnerů (M. Tuček). 4) Stratifikace společnosti a hodnotové orientace: shody a rozdíly mezi muži a ženami v oblasti práce (M. Tuček). 5) Zaměstnanost, pracovní kompetence a perspektivy české pracující ženy (Marie Čermáková). 6) Dvoukariérová manželství (Hana Maříková). Práce je příkladem využití kombinace sociologického a ekonomického pohledu s genderovým přístupem. Editorka a spoluautorka Hana Maříková uplatňuje názor, že „[g]ender je mocnější než pohlaví (které je biologickou daností), jakkoli by se nám mohlo zdát, že opak je pravdou“ (s. 12). Součástí knihy je souborný rejstřík zároveň jmenný i věcný. ak

Petr Matějů, Klára Vlachová et al.: Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991-1998

Praha, Sociologické nakladatelství 2000, 402 s.

Autoři výzkumné práce, opírající se o analýzu dat z rozsáhlých kvantitativních šetření provedených v České republice a z mezinárodních

komparativních výzkumů, si dali za cíl zjistit, v jaké míře dochází v procesu postkomunistické transformace české společnosti k obnově nedeformované sociální struktury a funkčních závislostí mezi jejími složkami. Výzkumu těchto složek jsou věnovány jednotlivé části publikace. Tým autorů testoval hypotézy týkající se následujících dimenzí sociálního systému: subjektivního a objektivního sociálního statusu, subjektivní mobility, postojů k příjmové nerovnosti, představ o distributivní spravedlnosti, percepce bohatství, chudoby a životního úspěchu, krystalizace politických orientací a volebního chování sociálních tříd. První část knihy, vypracovaná Petrem Matějů a Martinem Kreidlem, dokládá obnovu konzistence objektivních a subjektivních stránek sociálního statusu narušenou v době totalitního režimu a současně sleduje vývoj české střední třídy podle objektivního i subjektivního vymezení v prvních 8 letech po pádu komunismu. Druhá část, od autorů Petra Matějů, Blanky Řehákové a Martina Kreidla, sleduje změny v percepci nerovností a v představách o distributivní spravedlnosti a také vnímání chudoby a bohatství během postkomunistické transformace. Protože sociální struktura má vliv na strukturu politických stran, a protože politické ideologie jsou do jisté míry ideologiemi sociálních tříd, je součástí práce rovněž třetí část, nazvaná Proměny politických postojů a volebního chování, od autorů Kláry Vlachové, Petra Matějů a Blanky Řehákové. Autoři zde přibližují vývoj politického systému České republiky v letech 1990-1998 a zejména sledují utváření koherentního rozdělení postojů na pravolevé ose politického spektra definované jak socioekonomicky, tak deklarativně. Každá výkladová kapitola je zakončena souhrnným závěrem. Publikace obsahuje tři přílohy: Informace o analyzovaných datových souborech (J. Krejčí), Klasifikace sociálních tříd a statusu (J. Krejčí, P. Matějů) a Metodologická příloha (B. Řeháková, P. Burdová).

ak, red

Lubomír Mlčoch, Pavel Machonin, Milan Sojka: Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989 (alternativní pohled)

Praha, Karolinum 2000, 274 s.

Společná práce dvou ekonomů a jednoho sociologa, částečně vycházející z výzkumného projektu Východní a střední Evropa 2000, se zabývá analýzou transformace české společnosti a ekonomiky. Ve třech částech (Lubomír Mlčoch: Restrukturalizace vlastnických vztahů: institucionální pohled, Pavel Machonin: Teorie modernizace a česká zkušenost a Milan Sojka: Deset let transformace po česku: transformace, nerovnost a integrace) autoři transformaci popisují jako proces komplexní modernizace společnosti a ekonomiky, jehož základem jsou graduálně uplatňované institucionální změny. Analyzují hlavní aspekty tohoto procesu z rozdílných, ale vzájemně slučitelných metodologických hledisek, ovlivněných zejména institucionální a nekeynesovskou ekonomikou. V pojetí transformačního procesu se autoři odlišují od neoliberální a neokonzervativní teorie přechodu. Tvrdí, že česká neoliberální strategie transformace vedla pouze k dlíči a nerovnoměrné modernizaci. Alternativou je podle autorů pomalý, postupný proces a nikoliv náhlý, rychle uskutečněný přechod. Analyzují vnitřní příčiny ekonomických, sociálních a politických obtíží komplikujících transformační strategii v polovině 90. let. Za hlavní nedostatky této strategie autoři považují: přílišný důraz na rychlost privatizačních procesů, přetrvávající zaostávání za civilizačními i kulturními standardy západoevropských zemí a nedostatek motivací k ekonomickým či pracovním aktivitám. Zdůrazňují nezbytnost nové transformační strategie, založené na alternativních teoriích společenského a ekonomického rozvoje, které berou v úvahu vývoj v historickém čase, jeho institucionální aspekty a závislost na minulém vývoji (*path dependency*).

pj

Ivan Mucha: Symboly v jednání

Praha, Karolinum 2000, 193 s.

Východiskem této teoreticky zaměřené práce je přesvědčení o nezastupitelné roli smyslu a smysl uchovávajících symbolů pro pochopení

lidského jednání. Autor se domnívá, že moderní společnost v sobě nese jednostranný důraz na instrumentální racionalitu a opomíjí problém smyslu jako neméně důležitého klíče pro pochopení jednání. V první části práce ukazuje, jak se následkem zdůrazňování efektivity jednání jako žádoucího přístupu k okolnímu světu v obecném povědomí snižuje relevance otázky po smyslu tohoto jednání. Co více, lze vidět souvislosti „mezi nahrazováním ‚nepřesných‘ symbolů mytologických, náboženských a jiných ‚přesnými‘ znaky ve vědeckém myšlení na počátku novověku a redukováním obrazem sociální skutečnosti“ (s. 7). Převaha instrumentální racionality má za následek převahu systémového pojetí společnosti, v níž jsou symboly, koncentráty dlouhodobé lidské zkušenosti, redukovány na pouhé znaky, symboly ztrácejí svou mnohoznačnost a otevřenost vůči výkladu a podřizující se účelově vymezenému definičnímu rámci. Avšak „systémové teorie sice dokonale popisují procesy sociální diferenciaci a narůstání komplexity v moderní společnosti, ale odpovídně na otázku po smyslu jednání nedávají“ (s. 8). To umožňuje fenomenologická sociologie, jejíž postuláty autor přijímá za své ve druhé části publikace. Chápání sociálního světa jako světa interpretovaných významů umožňuje docenit integrující sociální roli kulturních symbolů. V závěrečné kapitole autor vykládá postmoderní ztrátu kontaktu s realitou jako pozdní důsledek logiky znaků racionálně instrumentálního myšlení a navrhuje alternativu v podobě citlivosti pro symboly, umožňující člověku znova nalézt sama sebe a základ lidské společenosti vůbec. ak

Petr Sak: *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*

Praha, Petrklíč 2000, 291 s.

Kniha přináší vybrané výsledky a interpretaci sociologických výzkumů zaměřených na otázku, jaká je česká mládež. Autor – specialista v oblasti sociologie mládeže a sociologie výchovy – se také táže, jaké jsou trendy vývoje české mládeže. Vychází z rozsáhlé báze empirických výzkumů. Základní údaje o každém z výzkumů uvádí v zadní části knihy. S využitím této báze konstruuje teoretická zobecnění. Zároveň upozorňuje na metodologické dilema,

s nímž se potýkal: na jedné straně zprostředkovat čtenáři empirický materiál, na druhé straně tento materiál zobecnit. Konstatuje tedy: „Práce je výsledkem kompromisu mezi těmito dvěma záměry. Čtenář má možnost seznámit se s metodikou výzkumů před vlastní interpretací empirických dat, sledovat myšlenkový postup autora a případně si vytvářet nezávisle na autorovi vlastní závěry“ (s. 11). Autor sděluje, že na tématu je pro něj přitažlivý i fakt výrazné společenské diskontinuity u nás v 90. letech 20. století. Do skupiny mládeže „bývají zařazováni jedinci ve věku od ukončení základní školní docházky do věku ukončení sociální zralosti, převzetí všech rolí dospělých a získání plnohodnotného občanského statusu. Obvykle je za horní hranici považován věk 26 až 30 let“ (s. 13). V jednotlivých okruzích kapitol je soustředěna pozornost na: 1) Sociální časoprostor. 2) Sociální zrání. 3) Hodnoty mládeže. 4) Duchovní a náboženský život. 5) Volný čas a aktivity mládeže. 6) Média v životě mládeže a mládež v informatizaci společnosti. 7) Sociálně deviantní jevy u mládeže a sociálně deviantní mládež. 8) Generace a reprodukce společnosti. Kniha je určena jak odborné, tak širší veřejnosti. ak

Tomáš Sirovátka (ed.): *Česká sociální politika na prahu 21. století. Efektivnost, selhávání, legitimita*

Brno, Masarykova univerzita 2000, 236 s.

Kniha je společným dílem šesti autorů z Fakulty sociálních studií a Ekonomicko-správné fakulty Masarykovy univerzity a jednoho autora nizozemského. Stati obsažené ve sborníku vznikly v letech 1989-1999 v rámci několika výzkumných projektů jako výsledek studia transformace sociální politiky v ČR. První část, nazvaná Efektivnost české sociální politiky, sleduje v jednotlivých statích problémy příjmově testovaného systému, zejména vztah mezi příjmově testovanými dávkami sociální podpory a sociální pomocí (T. Sirovátka), odhaluje determinanty formování sociální politiky v ČR a rozpor mezi reálnou politikou a politickou rétorikou (T. Sirovátka) a vysvětluje, proč systém cíleně zaměřený k chudým domácnostem selhává v případě rodin s více dětmi a neúplných rodin (T. Sirovátka, M. Wildman-

nová a A. Bubnová). Druhá část, Selhávání české sociální politiky, se zabývá příčinami *non-take-up*, čili nevyužívání sociálních dávek a nachází je zejména v jejich administrativní náročnosti (P. Mareš), analyzuje roli charakteristik systému sociálních dávek v ČR pro pracovní pobídky (T. Sirovátka) a zvažuje vliv organizační kultury na realizaci sociálního zabezpečení v ČR (J. Winkler). Stati obsažené v poslední části, Legitimita české sociální politiky, hledají příčiny nízké legitimacy české sociální politiky (L. Rabušic a T. Sirovátka) a srovnávají úroveň podpory sociálního státu v ČR a Nizozemí (W. Van Oorschot, T. Sirovátka a L. Rabušic). Shrnutí a nastínění dalších možností vývoje české sociální politiky přináší závěrečná stať Česká sociální politika: principy, realita, perspektiva T. Sirovátky. mj

Jadwiga Šanderová: Sociální stratifikace. Problém, vybrané teorie, výzkum

Praha, Karolinum 2000, 172 s.

Jedná se o přehledový text podávající základní informace o teoriích a výzkumu sociální stratifikace, a rovněž výběr z podstatné literatury, obzvláště zahraniční – jakožto v českých knihovnách mnohdy obtížně dostupné. Text sestává ze čtyř hlavních částí. V první z nich, nazvané Sociální struktura, nerovnosti a stratifikace, je vysvětlena sociální stratifikace jednak jako specifický typ sociální struktury, a jednak jako distribuční nerovnost. Ve druhé části, nazvané Teorie, jsou prezentovány nejvlivnější teoretické přístupy k otázce stratifikace, a to jak klasické, tak soudobé. Nejobsáhleji jsou prezentovány teorie Karla Marxe, Maxe Webera, Gerharda Emmanuela Lenskiho, Johna Henryho Goldthorpa a Erika Olina Wrighta. Ve třetí části, nazvané Základní pojmy, je obrácena pozornost k výkladu klíčových konceptů stratifikační teorie. Jsou zde vnímány ve třech dimenzích – materiálního zabezpečení, moci, prestiže. Část čtvrtá, nazvaná Sociální stratifikace v empirickém výzkumu je zaměřena na základní otázky této problematiky, operacionalizaci, interpretaci výsledků, na téma Sociální stratifikace a výzkum u nás a rovněž na téma Ženy v stratifikačním výzkumu. Tato podkapitola informuje o tom, „jaké komplikace vnesla do zkoumání třídní struktury zaměstna-

nost žen“ (s. 7). Jednotlivé úseky publikace jsou zakončeny shrnutím a některé z nich též doporučenou literaturou (celkový seznam literatury je zveřejněn na konci). ak

Jiří Šubrt: Problém času v sociologické teorii
Praha, Karolinum 2000, 118 s.

Publikace zaměřená na způsoby chápání času v sociologické teorii podává přehled zpracování problematiky času u významných postav sociologické tradice a také v myšlení některých sociálních antropologů, filozofů a religionistů. Vzhledem k nízké míře konsensu mezi sociálními teoretiky v otázce pojetí času je v práci věnována pozornost značnému počtu teoretických pojetí lišících se chápáním jak času samotného, tak také jeho sociální funkce a zakotvení a rovněž problému vztahu mezi časem fyzikálním a časem sociálním. Jak autor upozorňuje v úvodu, sociologické zkoumání času usiluje o „řešení tří vzájemně spjatých problémů: a) konstituce času jako sociální kategorie, b) fungování temporálních struktur na různých úrovních společenských systémů, c) místa a úlohy času v obecné sociologické teorii“ (s. 9-10). Příspěvkům různých autorů k objasnění těchto problémů je věnována centrální část práce, strukturovaná do následujících kapitol: 2) Čas a civilizační proces (Elias, Mumford, Weber, Le Goff) 3) Čas jako sociální kategorie (Durkheim, Halbwachs, Eliade, Braudel) 4) Čas a lidské jednání (Mead, Schütz, Luckmann) 5) Čas – klíč k analýze sociální reality (Sorokin, Merton, sociální antropologie, Moore, Gurvitch) 6) Úloha času v teoretických systémech soudobé sociologie (Luhmann, Giddens). Závěrečná kapitola stručně mapuje tematickou rozrůzněnost sociologie času a Baertův projekt temporalizované sociologie. Publikace obsahuje výběrovou bibliografii k sociologii času a anglické shrnutí. ak

František Zich et al.: Vytváření přehraničního společenství na česko-německé hranici

Ústí nad Labem, Sociologický ústav AV ČR 2000, 271 s.

Tento sborník obsahuje dílčí studie vzniklé na základě řešení projektu GA ČR „Nositelé vytváření přehraničního společenství na česko-německé hranici“. Jednotlivé stati se věnují

blížejší identifikaci událostí a procesů, jež probíhají v česko-německém příhraničním prostoru a vytvářejí přeshraniční vazby mezi obyvateli obou zemí, přičemž je kladen důraz i na specifika jednotlivých lokalit. Pozornost je věnována také problematice překážek přeshraniční integrace, daných rozdílnou úrovní ekonomického vývoje a zapojení do evropských struktur, historickými traumaty a jazykovou a kulturní rozdílností. Úvodní stať shrnuje výsledky empirických šetření týkajících se intenzity a charakteru přeshraničních kontaktů a jejich motivace (F. Zich). Tématy následujících stať jsou přeshraniční institucionální spolupráce (V. Ungr), reflexe přeshraniční spolupráce občany (M. Jeřábek) a regionálním tiskem (R. Franěk), přeshraniční ekonomické vztahy (M. Kafka), ale i problematika identifikace obyvatel s místem a „vývoz genia loci“ (J. Votruba). Další příspěvky se zaměřují na historickou dimenzi česko-německých vztahů obecně (V. Houzvička) a na historické souvislosti česko-německých vztahů na lokální úrovni (Q. Kastner). Závěrečné stati zkoumají odraz historických událostí v životních příbězích lidí (O. Roubal) a rozsah „žitého prostoru“ obyvatel česko-německého pomezí uchopeného pomocí mentálních map (B. Spalová). Studie se opírají o rozmanité empirické zdroje, a to jak kvantitativní dotazníková šetření, tak technicky kvalitativní, jako jsou biografické rozhovory. *jch*

Rok 2001

Wladysław Adamski, Pavel Machonin, Wolfgang Zapf (eds.): *Transformace a modernizační výzvy (Česko, Německo, Maďarsko, Polsko, Slovensko)*

Praha, Sociologický ústav AV ČR 2001, 240 s.

Sborník příspěvků pochází z mezinárodního symposia evropských sociologů, pořádaného v roce 2001 varšavským Institutem filozofie a sociologie Polské akademie věd, Berlínským vědeckým centrem a Sociologickým ústavem Akademie věd ČR pod názvem „Strukturální změny v postsocialistické střední Evropě a aktuální výzvy modernizace“. Obsahuje příspěvky 35 odborníků, specializovaných na problémy sociální změny a teorii modernizace, celkem z 11 zemí. První, obsáhlejší část sborníku tvoří národní zprávy středoevropských

zemí o průběhu postsocialistické transformace. Českou republiku reprezentuje zpráva Strukturální změny v postsocialistické České republice a aktuální výzvy modernizace (P. Machonin (ed.), J. Červenka, L. Gatnar, P. Kuchař, K. Müller a M. Tuček), Německo Transformace sjednocením (W. Zapf (ed.), R. Habich, T. Bulmahn, J. Delhey), Maďarsko Postsocialistická transformace v Maďarsku – přehled problémů (Z. Spéder (ed.), Z. Elekes, I. Harcsa a P. Róbert), Polsko Vývoj strukturálního konfliktu v procesu systémové změny: Polsko v letech 1980-2000 (W. Adamski, W. Zaborowski, K. Pelczynska-Nalecz), Rostoucí nerovnosti a vzestup meritokracie v Polsku (H. Domanski) a Legitimizace, poslušnost a jejich pozadí. Zdroj politické stability a nestability v Polsku (A. Rychard a E. Wnuk-Lipinski) a Slovensko Dôsledky modernizácie pre centrálné regióny a periférie (J. Bunčák) a Proměny sociální struktury české a slovenské společnosti v období transformace (M. Tuček). Druhou část sborníku tvoří související referáty a diskusní příspěvky (E. Allardt, J. Delhey, A. Ishikawa, J. Juchler, J. Keller, D. Martin, Karel Müller a Klaus Müller), problematizující proces modernizace a jeho rozličné teoretické koncepty ze sociálního, kulturního a civilizačního hlediska. *pj*

Josef Alan et al.: *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945-1989*

Praha, Nakladatelství Lidové Noviny 2001, 612 s.

Kulturní tvorba odmítající podřídit se politickému diktátu a vyznávající hodnoty alternativní k hodnotám vnucovaným totalitním režimem je předmětem obsáhlé práce skupiny sociologů a historiků umění pod vedením Josefa Alana. Alternativní kultura je zkoumána jako jedinečný sociální fenomén srozumitelný pouze v souvislosti s totalitním režimem státního socialismu, do něhož byl zasazen. Jak říká v předmluvě editor svazku J. Alan, ač není zřejmé, zda studie o dějinách umění mohou mít ambici zachytit také vývoj společnosti, předkládané studii se o to alespoň částečně snaží. Cestou k tomu je využití biografické metody, která pomáhá porozumět alternativní kultuře z životních osudů jejích protagonistů, sympati-

zantů i konzumentů. Editor práce je také autorem úvodní studie podávající sociologický rozbor alternativní kultury. Autor si všímá dalších forem kultury nepostradatelných pro pochopení kultury alternativní: kultury oficiální, kultury masové. Ukazuje základní sociální rysy alternativní kultury, upozorňuje na její hodnotovou souvislost s kulturou oficiální, předkládá také rysy publika alternativní kultury. Jednotlivé kapitoly zpracovávají z různých úhlů pohledu, oborových i metodologických, příběhy české alternativní hudby (T. Bitrich, M. Machovec, J. Vlček), alternativní literatury (S. Dvorský, M. Machovec, T. Vrba, J. Gruntorád), alternativního výtvarného umění (S. Dvorský, J. Moucha, M. Klimešová), alternativního divadla (V. Just, L. Jungmannová), alternativního filmu (M. Čihák a M. Bregant) a alternativní televizní tvorby (A. Růžičková). Nepřímo tyto kapitoly líčí dějiny dalších forem odporu proti systémově vnucované konformitě: mimo jiné svobodného myšlení a alternativního životního stylu. Součástí knihy bohatě vybavené fotografiemi je také informace o autorech, barevná obrazová příloha, příloha obsahující textové dokumenty, chronologie důležitějších událostí alternativní scény 1945-1989 a hudební příloha na CD. Publikace je vybavena jmenovým rejstříkem. *red*

Pavel Barša: *Imanence a sociální pouto*

Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2001, 141 s.

Studie rozlišuje dva protikladné přístupy k druhému a k sociálnímu světu, afirmativní a negativní. Negativnímu přístupu odpovídá přesvědčení o transcendentním založení skutečnosti a v řádu sociálního uspořádání důraz na reciproční spravedlnost, afirmativní přístup spočívá imanentně v tomto světě a společenský řád nastoluje jednostranným aktem lásky. Problém ustavení sociálního pouta, a tím společnosti, skrze postoj lásky je jednotčím tématem práce. Liberální princip spravedlnosti je v této perspektivě viděn jako nevyhnutelný pro již ustavenou společnost, ale pouze druhotný z hlediska založení společnosti. Zatímco první dvě kapitoly (Spinoza, Nietzsche a Bergson) ukazují přítomnost obou modelů přístupu k sociálnímu světu ve filozofické tradici, kapi-

tola třetí (Od ontologické asymetrie k sociální reciprocitě) rozvíjí základní náhled práce na poli sociální teorie, sociologie a feminismu. Přístup lásky je uveden do souvislosti s problematikou recipročního daru zpracovanou Marcellem Maussem a nověji sociálními vědci sdruženými v hnutí M.A.U.S.S. Lásky jako ochota darovat bez náhrady zakládá v sociální organizaci řetězec vzájemných asymetrických obdarování, který představuje základ sociální soudržnosti. Autor dovozuje, že dar je jádrem osobních vztahů a situaci obdarování přirovnává ke svobodnému dialogu, kde nelze předvídat odpověď partnera. Studie je zasazena do kontextu metodologického obratu společenských věd k interpretativnímu přístupu pracujícímu s významy, kulturními vzorci a symboly a k pojetí společnosti jako sítě jedinců v interakcích společnost teprve konstituujících. *red*

Lubomír Brokl (ed.) *Poslanci, senátoři a vstup České Republiky do Evropské unie*

Praha, Sociologický ústav AV ČR 2001, 56 s.

Zdenka Mansfeldová (ed.): *Vztah Poslanecké sněmovny a Senátu České republiky*

Praha, Sociologický ústav AV ČR 2001, 68 s.

Dvojazyčně (česko-anglicky) vydané sborníky příspěvků ze dvou seminářů pořádaných v roce 2001 Sociologickým ústavem Akademie věd analyzují ze sociologického hlediska činnost českého parlamentu. Tématem prvního sborníku je příprava zákonodárných sborů na vstup ČR do Evropské unie. Příspěvky se zabývají mj. názory poslanců na různé činnosti, orgány a funkce parlamentu (Z. Mansfeldová) nebo rozhodovacími procesy v parlamentu týkajícími se EU (autoři M. Vyšín a A. Seidlová rozlišují tři imperativy, podle kterých poslanci činí svá rozhodnutí: procedurální, morální a odborný). Dalšími příspěvateli jsou J. Česal, M. Chatardová, J. Kysela, Š. Pecháček, M. Rulíková a J. Sýkorová)

Druhý sborník editovaný Z. Mansfeldovou se v pěti referátech zabývá vztahem mezi komorami českého parlamentu. První příspěvek (E. Broklová) mapuje historii horní komory parlamentu na našem území (v období po roce 1920, v letech 1945-47 a od roku 1993) a historicky analyzuje diskuse o zřízení a složení

Senátu. Druhý referát (L. Brokl) sbírá, dokumentuje a analyzuje konkrétní názory členů obou komor ohledně efektivnosti a smyslnosti Senátu. Další příspěvky řeší již méně obecnou problematiku. Třetí příspěvek (J. Kysela) právnicky analyzuje koexistenci obou parlamentních komor a shrnuje dosavadní legislativní praxi. Poslední dva příspěvky se detailně zaměřují na konkrétní proces tvorby rozhodnutí v obou parlamentních komorách. První z nich (M. Vyšín) se zabývá odlišným chováním při hlasování představitelů obou komor na základě jejich výpovědí a analyzuje možnou příčinu tohoto faktu v odlišně využívaných informačních zdrojích. Druhý příspěvek (A. Seidlová) analyzuje rozdíly v chápání mandátu u poslanců a senátorů, jejich vazby na politické strany a jejich autonomii při rozhodování.

pj, red

Pavol Frič, Rochdi Goulli: *Neziskový sektor v České republice. Výsledky mezinárodního srovnávacího projektu Johns Hopkins University*

Praha, Eurolex Bohemia 2001, 203 s.

Práce je výsledkem spolupráce České republiky na druhé fázi mezinárodního výzkumu neziskového sektoru realizovaného ve 32 zemích různých kontinentů. „Jedním z hlavních cílů (...) projektu je (...) vypracování relativně komplexního obrazu neziskového sektoru v ČR (s. 8). Neziskovým sektorem jsou zde míněny dobrovolné samosprávné autonomní organizace mající soukromou povahu a nerozlišující zisk. Projekt je rozčleněn do čtyř základních tematických oblastí, což se odráží v kapitolaci. Po úvodu a „předkapitole“ *Neziskový sektor v ČR* – shrnutí (Pavol Frič, Hana Šilhánová), následují kapitoly: 1) Historie neziskového sektoru v českých zemích (Oldřich Tůma, Miroslav Vaněk, Pavel Dostál). 2) Právní základy fungování neziskového sektoru v ČR (Petr Pajas, Lenka Deverová). 3) Společensko politický kontext aktuálního vývoje neziskového sektoru v ČR (Pavol Frič). 4) Ekonomická analýza nestátního neziskového sektoru v ČR (Rochdi Goulli, Olga Vyskočilová, Leila Goullová).

Empirická data jsou získána jednak formou sběru statistických dat z databází ČSÚ,

ministerstev a jejich výzkumných organizací, ČNB, GA ČR a jiných akademických pracovišť, a jednak ze sociologického výzkumu 1052 neziskových organizací, provedeného koncem roku 1997 a začátkem roku 1998 Institutem sociologických studií FSV UK ve spolupráci s Nadací rozvoje občanské společnosti, Informačním centrem nadací a rovněž jiných neziskových organizací a Institute for Policy Studies Johns Hopkins University. *ak*

Miloš Havelka: *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895-1989*

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, 203 s.

Studie pohybuje se na pomezí sociologie a historie analyzuje některé základní vzorce českého politického vědomí z pozic sociologie vědění. Autor zkoumá tzv. symbolická centra české politiky, dějinné události, symboly a ideje, ke kterým se upíná česká společnost ve snaze dodat význam své historické existenci. Pojem symbolického centra, který odkazuje k novokantovské tradici, předpokládá, že orientace jednotlivce i společnosti v komplexní historické a politické realitě je možná jen díky symbolickým formám, v nichž sociální zkušenost nabývá organizované podoby. První kapitola podává přehled nejvýznamnějších z těchto symbolických center uspořádaný kolem otázek Odkud jdeme? Kam patříme? Jací jsme? a Co nás spojuje? Zejména třetí otázka, navozující problém české národní povahy, je autorem zpracována detailně na základě bohaté pramenové literatury (mj. Chalupného práce na dané téma). Zbývající část práce je věnována problému smyslu (českých) dějin, který autor považuje za klíčové symbolické centrum českého národního vědomí. Druhá stať je vyjasněním pojmu smysl opírajícím se zejména o pojetí Maxe Webera a sociologické tradice z Webera vycházející a rovněž přehledem diskuse o smyslu u českých autorů, Masaryka, Rábla a Patočky. Třetí část pojednává peripetie tzv. sporu o smysl českých dějin od jeho počátku, publikace Masarykova pamfletu *Česká otázka* (1895), až do konce 30. let XX. století. Navazující čtvrtá studie rozebírá osudy české otázky v letech 1938-1989: jednotlivé pododíly podávají zprávu o jejím vývoji v letech oku-

pace, v období těsně poválečném, v prvním dvacetiletí komunistického režimu a ve dvacetiletí normalizačním. *red*

Ladislav Holý: *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*

Praha, Sociologické nakladatelství 2001, 209 s.

Sociální antropolog Ladislav Holý, který část svého života prožil ve Velké Británii, analyzuje v této práci diskurs Čechů o národní identitě a vztahu mezi národem a státem a rovněž, jak tento diskurs ovlivňoval život občanů za politického režimu existujícího v ČSSR do roku 1989, a především, jak ovlivňoval jejich život počátkem 90. let. Kniha se dotýká jevů či autostereotypů a heterostereotypů, které bývají označovány ustálenými výrazy, jakými jsou český národ, český národní charakter, česká národní identita, český stát. Podkladové informace autor sbíral od června 1992 do ledna 1993, a to částečně od svých přátel, kolegů, známých (většinou vysokoškolsky vzdělaných příslušníků středních vrstev), částečně v terénním výzkumu mezi dělníky pražského depa a zemědělci a dělníky na malé severočeské vesnici. Za účelem ověření reprezentativnosti svých výzkumů vzhledem k celkové populaci ČR využíval výsledků průzkumů veřejného mínění prováděných českými a slovenskými sociology. Z angličtiny do češtiny knihu přeložil Zdeněk Uhrek, jenž je i autorem stati Ladislav Holý a zkoumání českého národního charakteru (s. 187-197). Kromě jiného zde vzpomíná na svůj někdejší rozhovor s etnologem Václavem Hubingerem, který komentoval výrazně převažující nesouhlas národopisců v auditoriu Holého přednášky v Domě slovenské kultury na počátku 90. let. V. Hubinger se vyjádřil ve smyslu: „Na tom, že auditorium s Holého názory nesouhlasilo, není nic znepokojivého. Alarmující je, že s ním nediskutovali jako vědci o vědecké práci, ale jako poplašení domorodci, kterým přijde někdo cizí povídat, jací jsou“ (s. 195). *ak*

Michal Hrčka: *Sociální deviace*

Praha, Sociologické nakladatelství 2001, 302 s.

Publikace psychiatra Michala Hrčky (z ediční řady *Základy sociologie*) je přehledovou prací

vykládající základní teorie sociální deviace a nejčastěji vznášené kritické výhrady vůči nim. Zaměřuje se na přehled teorií biologických, psychologických, strukturálních, subkulturních, konfliktových, kontrolních, interakčních i situačních a rovněž teorií s důrazem kladeným na subjektivní interpretace, smysl a význam. Je zastoupena i kapitola Vztahy mezi teoriemi sociální deviace a možnosti jejich integrace.

Práce též zahrnuje reflexi některých destruktivních problémů a problémů, které jsou podle autorova názoru s utvářením teorií sociálních deviací spojeny. Jedná se například o problém, zda jsou sociální deviace vlastností chování nebo nálepkou přisuzovanou okolím a rovněž o otázky příčin přijímání deviantní identity a role a možností jejich odstranění. Je komentována (ne)vhodnost užívání následujících pojmů (výrazů) významově k sociálním deviacím nezřídka vztahovaných: sociální problémy, sociální patologie, negativní společenské jevy, abnormalita, nonkonformita, aberace (s. 17-18). Dále jsou reflektovány například otázky vztahu mezi normativitou, variabilitou a deviací; problém, zda existuje pozitivní deviace, jaké funkce plní deviace ve společnosti a skupině a také problém, kdy je člověk za své deviantní chování zodpovědný. Předmětem výkladu je rovněž význam současných teorií pro prevenci a kontrolu deviantního chování. Publikace obsahuje rejstříky jmenný i věcný. *ak*

Jan Jandourek: *Sociologický slovník*

Praha, Portál 2001, 285 s.

Jedná se o výkladový slovník pojmů z oblasti sociologie a částečně i příbuzných vědních disciplín. „Jeho cílem je poskytnout rychlou orientaci v základních termínech, které se týkají sociologie jako oboru, i v pojmech, které hrají důležitou roli v životě lidské společnosti“ (s. 7). Součástí slovníku je dvoustránkový úvod, heslář, přehled s vysvětlivkami zkratk a na konci díla seznam literatury. Úvod je dále rozčleněn na subkapitoly Tento slovník a jeho vztah k dalším slovníkům, Charakteristika slovníku, Slovník jako příručka, řazení hesel a odkazy. Publikace obsahuje přes tisíc věcných hesel včetně anglických ekvivalentů. Výrazně jsou zde zastoupena hesla z oblasti kultury a náboženství, jakožto jevů považovaných „u nás

v minulých desetiletích v duchu vulgarizovaného marxismu za druhotné a odvozené“ (s. 8). Je zde zahrnuto i několik set stručných biografických hesel. Ta obsahují základní data o předních osobnostech světové i české sociologie, případně i jejich velmi stručnou charakteristiku a výčet hesel, která se v tomto slovníku k jejich dílu vztahují. Předpokládanými uživateli jsou studenti sociálních oborů a odborníci oborů souvisejících se sociologií (psychologové, antropologové), učitelé humanitních předmětů, žurnalisté, politici a další. ak

Petr Mareš et al.: Dávky sociálního státu (Nastavení systému – jeho ekonomická i sociální efektivita a sociální konsekvence pro klienty sociálního státu i společnost)

Brno, Masarykova univerzita a Nakladatelství GEORGETOWN 2001, 190 s.

Sborník referátů z konference k sociálním dávkám, pořádán v říjnu 2000 Výborem pro zdravotnictví a sociální politiku Senátu Parlamentu České republiky, Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a Socioklubem, obsahuje 24 příspěvků celkem 19 autorů. V pěti tematických celcích, uvedených vstupními příspěvky editora Petra Mareše (Současná i budoucí povaha dávek sociálního státu v kontextu sociální doktríny ČR (hodnoty, ideologie, solidarita, soudržnost, sociální exkluze, chudoba), Legitimita sociálního státu a příjemců jeho dávek v politickém a veřejném diskursu (objekty solidarity a míra této solidarity s nimi), Sociální dávky a jejich vliv na sociální strukturu a sociální procesy, udržovací versus aktivizační funkce (rovnováha systému), Problémy administrace sociálních dávek a Život na podpoře – životní strategie chudých), je ze všech úhlů zkoumán problém sociálních dávek. Jednotlivé příspěvky se zaměřují především na otázky jejich účinnosti, vlivu na společnost a na administrativní i institucionální problémy při jejich aplikaci v kontextu sociálního systému České republiky. Na obecnější rovině je problematizována i efektivita sociálních dávek, verifikace jejich správného využití a zacílení. Tematizována je rovněž chudoba jako sociální kategorie konstituující se po roce 1989, její status, a z toho vyplývající definice sociálních dávek a životního minima. Je zkou-

mán i koncept sociálního státu jako takového a jeho krize. Kniha je doplněna profily jednotlivých autorů a institucí a obsáhlým seznamem literatury. pj

Ján Mišovič: Víra v dějinách zemí Koruny české

Praha, Sociologické nakladatelství 2001, 193 s.

Kniha je líčením dějin duchovního života a obzvláště dějin křesťanství a jejich sociální role ve společnosti zemí Koruny české a nástupnických státních útvarů. Pozornost se postupně zužuje na společnost na území především české (a moravsko-slezské) části Československa a posléze samostatné České republiky. Časově pokrývá období od Velkomoravské říše do roku 1999. Publikace – ač kromě kapitol není explicitně rozčleněna do několika rozsáhlejších, šířeji tematicky vymezených sekcí – fakticky sestává ze dvou implicitně odlišných částí. „První část“ je spíše líčením starších dějin, „druhá“ pak částečně líčením novějších dějin a částečně sociologickou analýzou i komentářem. Ve druhé části je kladen důraz především na diskusi o problémech vztahu české společnosti nejen ke křesťanství, nýbrž i k duchovním hodnotám jako takovým a k morálce deklarované i morálce žité. V této části knihy je intenzivně reflektována diskuse o právě zmíněných tématech probíhající či již probíhnuvší v české společnosti 90. let 20. století, a sice jak v knihách, tak na stránkách časopisů a denního tisku. Poměrně podrobně jsou rozvinuty výklad a úvahy nad vztahem československého státu a církve a rovněž věřících občanů a československého státu v letech 1948–1989. Způsobem zpracování může být kniha dostatečně srozumitelná početné veřejnosti. ak

Gabriela Munková: Sociální deviace. Přehled sociologických teorií

Praha, Karolinum 2001, 134 s.

Práce je přehledem nejvýznamnějších sociologických teorií sociální deviace od konce 19. století do současnosti. V úvodu autorka upozorňuje, že se zaměřila právě na sociologické teorie sociálních deviací, „Práce tedy neobsahuje rozbor jistě významných biologických a psychologických teorií sociálních deviací“

(s. 7). Autorka poukazuje na vlivy změn sociologických paradigmat na jednotlivá pojetí sociální deviace. Zdůrazňuje v této souvislosti, že konkrétní sociální kontext má klíčový význam pro porozumění teoriím snažícím se o vysvětlení deviantních fenoménů. Proto v práci charakterizuje dobové okolnosti vzniku teorií a jejich vazby na (tehdy) aktuálně vnímané sociální problémy. Odlišuje přístupy založené na normativních hlediscích od přístupů založených na relativistickém pohledu a připomíná, že některé z koncepcí „Jsou (nebo by měly být) i vodítkem pro praktické zásahy při snaze o regulaci výskytu deviací“ (s. 7). Publikace zahrnuje následující kapitoly: 1) Základní pojmy. 2) Sociologické definice deviace. 3) sociologické teorie sociálních deviací. 4) Chicagská škola. 5) Teorie anomie Émila Durkheima. 6) Teorie anomie Roberta Kinga Mertona. 7) Teorie kultur a subkultur. 8) Teorie sociální kontroly. 9) Teorie značkování (labelling, etiketizační teorie). 10) Fenomenologie v oblasti sociálních deviací. 11) Radikální kriminologie. 12) Feministická kriminologie. ak

Marek Nohejl: *Lebenswelt a každodennost v sociologii Alfreda Schütze*

Praha, Sociologické nakladatelství 2001, 117 s.

Východiskem této práce je teoretická souvislost mezi filozofií zakladatele fenomenologie Edmunda Husserla a fenomenologickou sociologií Alfreda Schütze. Autor sleduje vývoj chápání pojmu „svět života“ (*Lebenswelt*) u Husserla a Schütze. Za hlavní přínos Schützova rozpracování pojetí „světa života“ považuje analýzu jednání a komunikace, jimiž se konstituuje sociální svět. Práce sleduje detailněji základní rysy Schützovy sociologie: typologii sociálního jednání a rozbor jeho motivační struktury, problém rozumní druhého a cizímu, otázku intersubjektivní a intersubjektivního utváření sociálního světa. Autor rozlišuje čtyři typy participace individua v sociálním světě lišící se mírou komunikativnosti. Rovněž se pokouší o terminologické vyjasnění pojmu *Lebenswelt*, zabývá se situovaností subjektu v rámci světa života, otázkami komunikace, řeči, tělesnosti a prostorovosti a problémem kognitivního vztahu ke každodennosti. Autor sleduje Schützovy analýzy přirozeného postoje

uplatňovaného ve světě každodennosti a jeho popisy struktur typizace a výběru podle relevance, jimiž se utváří příruční zásoba vědění, pomocí níž se sociální aktéři vyznají ve světě, v němž žijí. Následuje detailnější rozbor Schützovy recepce husserlovských motivů a jeho postupného vzdalování od Husserlova transcendentalismu k pragmatickému pojetí světa života. Závěrečná kapitola patří rozboru kritických námitek vznesených proti Schützově fenomenologické sociologii např. T. Parsonsem nebo J. Habermasem a vlivu Schützova přístupu na myšlení jeho následovníků (P. L. Berger a T. Luckman, H. Garfinkel, J. Habermas).

ak, red

Ladislav Rabušic: *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*

Praha, Sociologické nakladatelství 2001, 272 s.

Kniha, určená zejména pracovníkům a studentům sociálních oborů, náplní spadá do „širší verze“ demografie, která se označuje jako „populační studia“. Veškeré demografické pojmosloví je vysvětleno, výpočty a vzorce jsou používány minimálně. Autor hledá příčiny dlouhodobě nízké porodnosti v České republice. Jak říká v úvodu, populační trend v ČR nepovažuje za negativní, ale právě naopak, „sledovaný vývoj je nejen logickou, ale z jistého úhlu pohledu i zdravou součástí celkového vývoje společnosti.“ (s. 10) V úvodu a první kapitole autor umísťuje problematiku plodnosti a porodnosti do kontextu sociobiologických a sociologických teorií, jako je sociální konstruktivismus Bergera a Luckmanna. Následující kapitoly jsou pokusem o sociologické vysvětlení demografických procesů označovaných jako první a druhá demografická tranzice založeným na analýze faktorů, které ovlivňují zejména fertilitu, včetně faktorů ekonomických, sociálních a kulturních. Fertilita je rovněž uvedena do souvislosti s vnímáním dítěte jako hodnoty a jsou sledovány rozdíly v percepci této hodnoty v různých evropských společnostech. Druhá demografická tranzice probíhající ve vyspělých zemích od 60. let 20. století je vysvětlena jako důsledek hodnotové proměny těchto společností a s ní související proměnou vzorců sexuálního a partnerského chování. Závěrečná kapitola, Kde ty všechny

děti jsou?, vysvětluje nízkou porodnost v české společnosti situací na sňatkovém trhu a zejména její proměnou v moderní společnost, tj. změnou v hodnotovém žebříčku odpovídající podobnému vývoji v západních zemích. Kniha je doplněna jmenným a věcným rejstříkem. *mj*

Jiří Šubrt: *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie. Sociologické teorie druhé poloviny 20. století*

Praha, ISV nakladatelství 2001, 164 s.

Kniha seznamuje čtenáře se sociologickými teoriemi význačných osobností sociologie z období přibližně padesátiletí po skončení druhé světové války a rovněž tyto teorie diskutuje. Každá kapitola je věnována jednomu tvůrci. Autor se nesoustředí primárně na výklad paradigmat, škol a směrů, nýbrž primárně podává výklad koncentrovaný na jednotlivé osoby – kromě jiného (dle vlastního vyjádření) proto, že takto je možno zaměřit se na „hlubší vhléd do problematiky konstrukce sociologických teorií“ (s. 8), a že je obtížné jednoznačně zařadit a „opatřit etiketou“ teoretika za situace, kdy jeden a tentýž směr je opatřován různými názvy (viz s. 8). Při výběru osobností pro výklad v této práci autor ovšem zohlednil reprezentanty všech významných paradigmat pojednávaných v současné literatuře. Dalším z kritérií výběru témat bylo kritérium umožňující párové srovnání odlišných teoretických pozic: „N. Elias (akcent na diachonii) vs. C. Lévi-Strauss (akcent na synchronii), A. Schütz (teorie jednání) vs. G. C. Homans (teorie chování), T. Parsons (konsenzuální teorie) vs. R. Dahrendorf (teorie konfliktu), E. Goffman (problém řádu v mikrorovině sociální interakce) vs. M. Foucault (problém řádu v makrorovině dispozitivů moci), J. Habermas (důraz na komunikativní jednání) vs. P. Bourdieu (důraz na ekonomii praxe), N. Luhmann (funkcionalismus) vs. A. Giddens (antifunkcionalismus)“ (s. 8). V závěrečné kapitole Proměny modernizační teorie v zrcadle vývoje soudobých společností se pojednává o „kariéře“ teorie modernizace v sociologickém myšlení. Autor vychází především z koncepce amerického sociologa Jeffreyho C. Alexandera, zveřejněné v roce 1994 ve studii *Anti, Post and New*. Ta je založena na předpokladu, že sociální teorie je jak

výzkumným programem, tak i obecným diskursem, jenž jako svou součást obsahuje také ideologii. „Modernizační teorie je symbolickým systémem, který má interpretovat a vysvětlovat svět racionálním způsobem, a přitom mu nabízet smysl a motivaci“ (s. 151). *ak*

Milan Tuček, Hana Friedlanderová a MEDIAN, KMR: *Evropa na prahu sjednocení*

Praha, Median 2001, 219 s.

Obsah práce napovídá její podtitulek Životní úroveň a životní styl ve vybraných zemích východní a západní Evropy. Záměrem autorů bylo doložit, nakolik rozšíření Evropské unie o země Střední Evropy nalezne oporu ve sbližujících se vzorcích každodenního chování. Opírají se přitom o data výzkumného projektu Target Group Index, který v 36 zemích celého světa zjišťuje trendy ve spotřebním chování, trávení volného času, hodnotových postojích a vztahu k médiím. Ve své publikaci srovnávají data ze čtyř zemí Evropské unie (Francie, Německo, Španělsko a Velká Británie) a ze čtyř postsocialistických států (Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko). V jednotlivých kapitolách práce sleduje sociodemografické charakteristiky srovnávaných zemí, rozdíly v příjmech, ve vybavenosti domácností a v životní úrovni, nákupním chování, způsobech trávení času a životních stylech. Zachyceny jsou i rozdíly v postavení, hodnotách a chování mužů a žen. Zvláštní pozornost je věnována srovnání sociálních charakteristik, postojů a osobnostních rysů mladé generace ve všech sledovaných společnostech. Generační perspektivu autoři publikace zvolili podle vlastních slov proto, aby mohli zachytit vývojové trendy ve všech osmi evropských společnostech. Závěr, ke kterému dospívají, je optimistický: i přes přetrvávající rozdíly „již současný životní styl a životní orientace v zemích východní Evropy nijak nebrání sjednocovacímu procesu, což zvláště platí pro mladou generaci“ (s. 219). *red*

Vize rozvoje České republiky do roku 2015

Praha, Gutenberg 2001, 245 s.

Publikace předkládá možné scénáře vývoje české společnosti v letech 2000-2015 vypracované na základě velkého množství analytických

a strategických studií a prodiskutované na seminářích za účasti specialistů nejrozličnějších oborů a zaměření. Autorský kolektiv vedl Martin Potůček z Centra pro sociální a ekonomické strategie (CESES) při FSV UK (dalšími členy byli Aleš Bednařík, Pavol Frič, Fedor Gál, Pavel Nováček, Eva Pavlíková, Miroslav Purkrábek, Jan Příkryl a Arnošt Veselý). Početnější okruh spolupracujících odborníků čítá přibližně 240 lidí. Kniha je strukturována do zastřešujících částí A (analytické) a B (zaměřené na varianty možných budoucností) a dále do okruhů kapitol. V části A to jsou okruhy: Vnější formativní vývojové trendy, Formativní vývojové trendy České republiky, Potenciály rozvoje České republiky, Formování a uplatnění lidského potenciálu země. V části B to jsou tři Hlavní scénáře, Scénáře ve zkratce (demonstrován prostřednictvím dvanáctistránkové přehledné tabulky) a Divoké karty – členěné na kapitoly Globální klimatické změny, Romská domobrana, Vítězství Pokrokové strany ve volbách, Nenadálý útok. Stat' knihy ukončuje kapitola Hledání priorit pro Českou republiku.

Třemi možnými scénáři dalšího vývoje jsou podle autorů tyto: 1. Neoliberální varianta předpokládá minimalizaci role státu, podřízení se imperativům globalizovaného trhu, nárůst exkluze některých vrstev a rozevírání sociálních rozdílů. 2. Scénář rychlého začlenění do Evropské unie v její sociálně tržní podobě počítá s přizpůsobením institucionálního rámce české společnosti evropským strukturám a silnou a efektivní veřejnou správou. 3. Scénář zpomalené modernizace očekává problémy s integrací do evropských struktur, posílení neokorporativismu a skupinového sobectví jednotlivých sociálních a ekonomických aktérů, politickou fragmentaci a nárůst nacionalismu. Deklarovaným cílem vydání knihy je snaha o stimulaci veřejného diskursu o problémech naší země (současných i možných budoucích) a také o jejich rozvojových šancích.

ak, red

Autory anotací jsou: Aleš Komárek (ak), Petr Janeček (pj), Magda Juránková (mj), Jana Chaloupková (jch) a redakce SČ.

Výběr z publikací Sociologického ústavu AV ČR 1999-2001

Lubomír Brokl, Adéla Seidlová, Josef Bečvář, Petra Rakušanová: *Postoje československých občanů k demokracii v roce 1968*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Pracovní texty WP 99:8, 84 s.

Výzkum „Postoj občanů k politice“ byl realizován v květnu 1968 pro Mezioborový výzkumný tým „Rozvoj demokracie a politického systému...“ Ústavu státu a práva Československé akademie věd (tzv. „Mlynářův tým“). Měl identifikovat politickou orientaci občanů (vzorek 3600 respondentů) pro demokratickou reformu. Po okupaci Československa data již nebyla zpracována a ztratila se. Třetina dat byla nalezena v roce 1998. Předkládaná publikace prezentuje tato data a jejich faktorovou analýzu. Výsledky vyvracejí většinu dosavadních hodnocení „Pražského jara“. Většinu tehdejší československé populace, funkcionářů i členů KSČ představují jako stoupence hodnot evropské parlamentní demokracie. Analýza identifi-

kuje v roce 1968 jediný štěpící či strukturální rozpor (*cleavage*) – mezi Čechy a Slováky.

Lenka Bušíková: *Známosti osobností lokální politiky*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, Pracovní texty WP 99:3, 68 s.

Studie čerpá teoretickou inspiraci z prací o sociálních sítích. Empiricky se opírá o rozbor (1) paměti čtyř starostů a jednoho tajemníka městského úřadu na první volební období (1990-1994) a (2) rozhovorů s pěti zastupiteli osmitisícového „Městečka“. Popisuje utváření dvou lokálních občanských fór, která vznikla na bázi známostí a přátelství z předrevolučního období. Tvorba následných zájmových koalic a vstup nových osobností do lokální politiky jsou líčeny jako proces rozvolňování a zpevnění sociálních sítí. Na příkladu dvou starostů Městečka jsou popsány odlišné zdroje legitimacy jejich politické autority (tradiční a moderní) a naznačena možná spojitost mezi povahou navazovaných známostí a klientelismem.